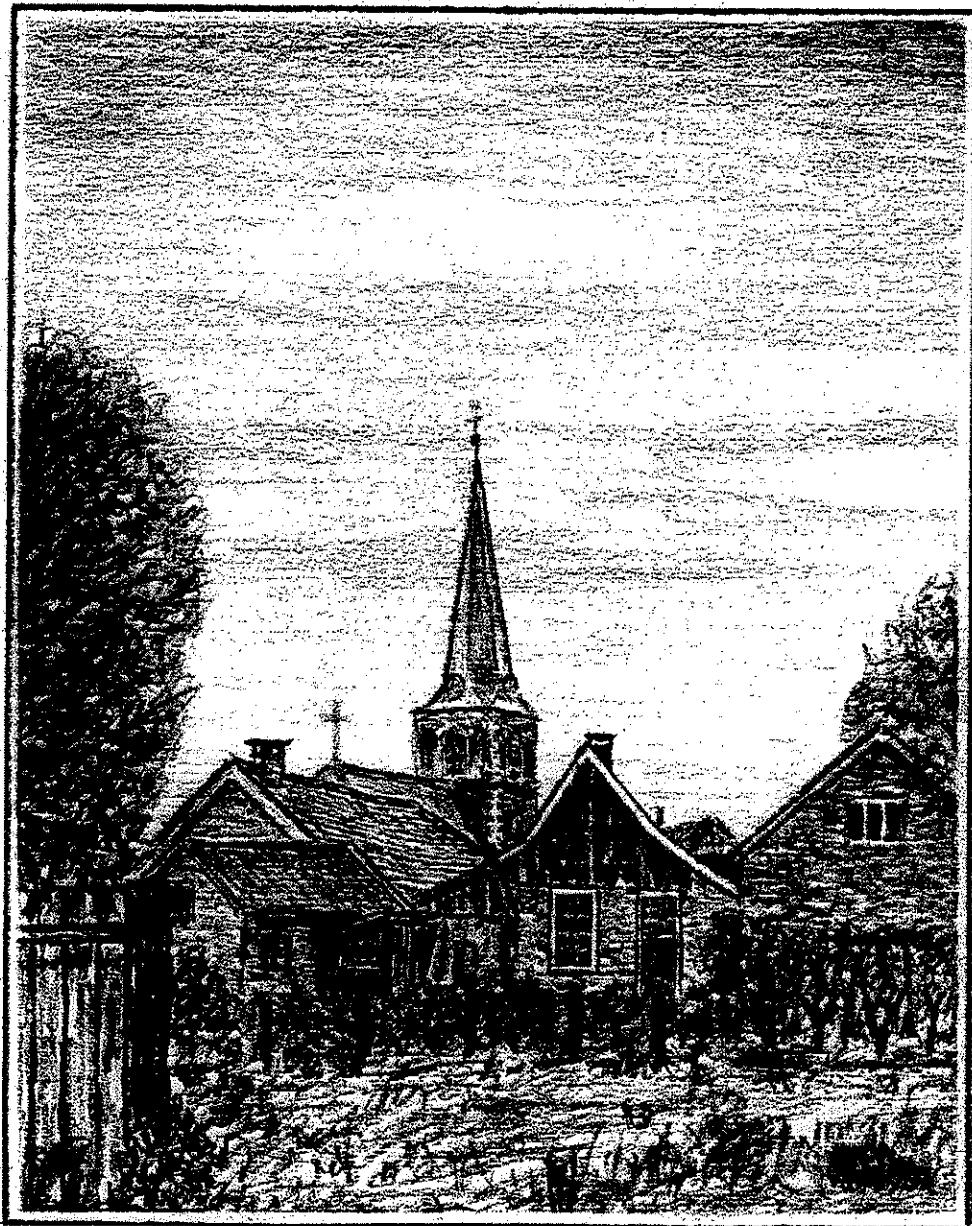

BOORN EN BOERSCHOP

Periodiek van de Heemkundevereniging Bussemakerhuis

Borne - Bornerbroek - Hertme - Zenderen

BOORN en BOERSCHOP

Uitgave van de

Heemkundevereniging Bussemakerhuis.

Jaargang 10, No. 1, Maart 2000.

Verschijnt 2 maal per jaar.

INHOUD

Het Gymnasium St. Alberti te Zenderen	H.W. Temmink	2
Zo was't, zo is't	Redactie	5
Ikke heet Graedske	J.W.H. Meijer	6
Onze Stefanuskerk nader bekeken 8	A.A. ten Kate	9
Hemelvaart (gedicht)	Lejo van Kuijeren	10
Boeken nieuws	Redactie	11
De nieuwe school in het dorp Borne in 1769	G.A.B. Nijhuis	12
Van horen zeggen	Redactie	18
De Potkamp	M.G.E. van Harten-Fransen	19
Uit de familiekroniek Woolderink 3	H.A.M. Woolderink	20
Ooit gesloopt 10	J.B.F. Leuverink	22
Firma Linthorst, schilders te Borne	F.J. van Capelleveen	23
Borne in de jaren twintig 2	Chroniqueur	28
De watermölle	J. Kleinman	29
Monument 11	Redactie	30
Uit het aantekenboek van dokter Schoemaker 1	J.B.F. Leuverink	31
Van de bestuurstafl	Bestuur	31
Hereboer	Marius	31

Herkomst illustraties:

- Ansichtkaart: 3
- Archief A.A. ten Kate: 10
- Archief F.J. van Capelleveen, Borne: 1;5;19(boven);24;29(onder);30
- De Boer en Hettinga, Platenatlas Alg. Geschiedenis, Leiden, 1906: 12
- G.A. Borne, collectie G.L. Weber: 2;6
- Dr J.M. Fuchs, Shell Journaal van oude en nieuwe wegen:7
- C.F. Gellert, Fabelen en vertelsels: 8
- Grootenboer, J.J., Borne: 9;29(boven)
- M.G.E. van Harten-Fransen: 19(onder):
- Hottinger kaart, 1783, detail: 28
- J.B.F. Leuverink, Borne: 11;22
- G.A.B. Nijhuis, Oldenzaal: 17
- J.A. Polder, Kadasterplan ca. 1830, detail: 13
- Topografische en militaire kaart 1858-1861, detail: 20

HET GYMNASIUM St. ALBERTI TE ZENDEREN

Onlangs kwam ik in het bezit van een exemplaar van de Twentsche Volkskalender voor het jaar 1924. Dit is een soort van almanak voor Twente waarin ook enige gegevens zijn opgenomen betreffende de provincie en enkele plaatsen in Salland. Een artikeltje in deze volkskalender over het Gymnasium St. Alberti te Zenderen leek mij belangrijk genoeg om aan onze lezers door te geven. Daarom hier de tekst uit 1924:

Wanneer het waar is, dat een geleidelijke ontwikkeling een waarborg is voor duurzaamheid, dan mag het Zenderensche Gymnasium nog een lange toekomst tegemoet zien; onder alle opzichten immers is deze inrichting van onderwijs de vrucht geweest eener langzame, maar steeds breeder ontwikkeling.

*Lang reeds, voor nog in de verste verte kon gedacht worden aan de oprichting van een gymnasium, werd door eenige Paters uit het Zenderensche kloosterconvent onderricht gegeven aan jongens, die daarom vroegen; op dit onderwijs was echter toepasselijk het **Multum, non multa**, wat wij in het Hollandsch zouden willen weergeven door: "Weinig, maar dat weinige goed!". Het bepaalde zich hoofdzakelijk tot de vakken, die strikt noodzakelijk waren voor de opleiding tot het Priesterschap. In de tachtiger jaren echter werden de aanvragen voor zulk een opleiding zoo veelvuldig, dat men besloot tot de oprichting van een inrichting van gymnasiaal middelbaar onderwijs.*

Het officiële bestaan der inrichting van het Gymnasium dagtekent van 12 januari 1890; op die dag werden door den HoogEerw. Pater Provinciaal der Carmelieten op plechtige wijze eenige localiteiten van het klooster tot dat doel ingezegend; deze localen bevonden zich in den nu nog bestaande ouden bouw van het klooster, het eigenlijke "Huis ten Hulscher", waarin in 1854 de Zenderensche kloosterstichting begonnen werd en waaromheen zich in den loop der jaren de nieuwe gebouwen gegroepeerd hebben.

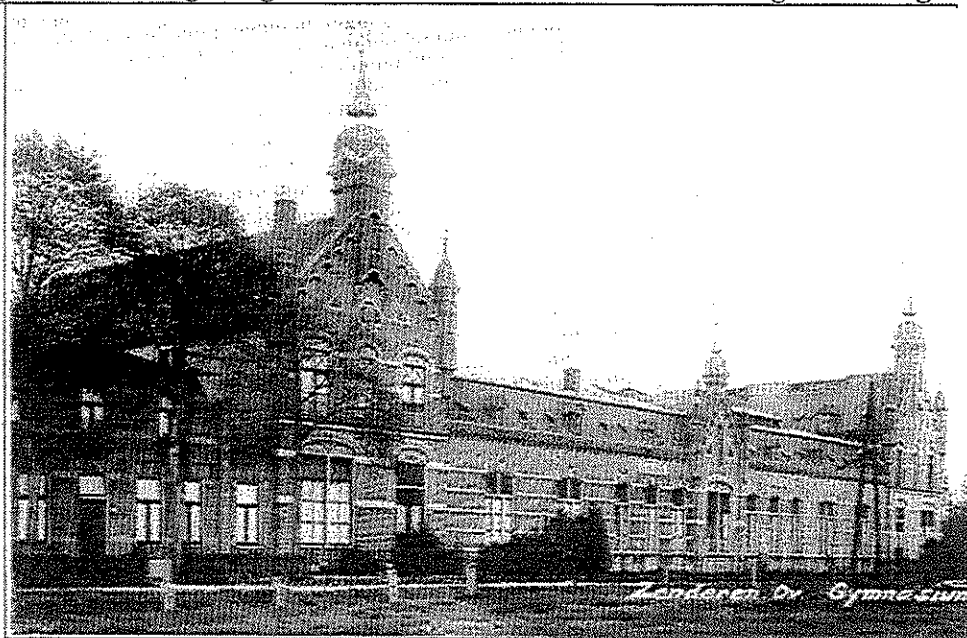
Het oude gebouw "Huis ten Hulscher".

Men mag echter bij deze officiële opening niet aanstonds denken aan een gymnasium in grooten stijl met uitgebreid program en overdadig aantal leervakken, zoals wij dat thans kennen, neen, deze inrichting wilde alleen voorzien in de behoefte aan meer uitgebreid middelbaar onderwijs, die te dien tijde vooral in Twente gevoeld werd. Er bestonden toen namelijk nog zeer weinig instellingen voor katholiek voortgezet onderwijs en de meeste ervan namen nog slechts jongens op, die zich geroepen voelden tot den Priesterschap.

Derhalve werd het onderwijs nu opgezet op bredere grondslag dan het aanvankelijk gegeven privaatonderricht; ook jongens werden opgenomen, die niet voor priester studeerden, maar voor hun lateren werkring of betrekking een hoogere opleiding nodig hadden dan lagere school of kostschool hun schenken konden. Zelfs werd na eenige jaren, toen het aantal leeraren werd uitgebreid, ook een begin gemaakt met de opleiding voor het staatsexamen.

Natuurlijk waren er nadeelen verbonden aan het gemengd karakter van dit onderwijs en het verschil in leerlingen. Het aantal leeraren en studenten was te klein om een algeheele splitsing te kunnen doorvoeren; daarenboven, al had dit soort van coëductie ook zijn goede zijde, toch waren er groote bezwaren aan verbonden. Ondanks alles werd er toch in de afgelopen jaren onder vele opzichten met het gegeven onderwijs gunstige resultaten bereikt: bijna honderd leerlingen, die aan dit gymnasium studeerden, hebben reeds als priester de treden van het altaar bestegen, talrijke oud-leerlingen staan aan het hoofd van flinke zaken of bekleeden eervolle betrekkingen in de maatschappij; niet gering daarenboven is het getal dergenen, die hier hunne opleiding genoten tot het staatsexamen en thans studeeren aan een universiteit of daar reeds hun studiën voltooid hebben.

Naar mate, dat alzoo het onderwijs zich hier ontwikkelde, nam ook het aantal leerlingen toe; niet alleen jongens uit de omgeving, uit Twente vooral, maar uit het heele land vroegen om toelating. Voor dit steeds groeiend aantal studenten werd in 1895 het eerste gedeelte van het tegenwoordige gymnasiumgebouw en in '99 een aan de school verbonden internaat ingericht. Verleden jaar werd aangevangen met het bouwen van een nieuwe vleugel en de algeheele

Het door architect Croonen ontworpen symmetrische gebouw.

verbouwing van het reeds bestaande gedeelte en thans is onder kundige leiding van Architect Croonen een gebouw tot stand gekomen, dat, hoe eenvoudig ook, toch door zijn symmetrische verhoudingen het oog aangenaam aandoet en vooral door zijn praktische doelmatigheid voldoet aan de eischen, die mogen gesteld worden aan een moderne onderwijsinrichting.

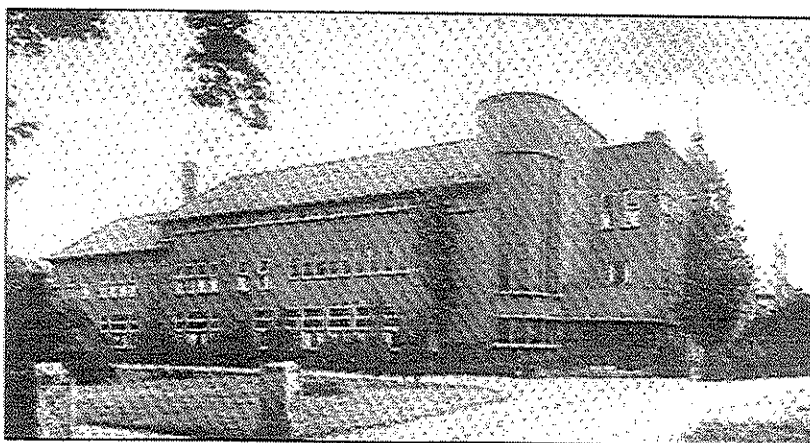
In de richting van het gegeven onderwijs is echter voor eenige jaren een groote verandering gekomen. Daar inmiddels in de behoefte aan katholiek middelbaar onderwijs allereerst voorzien was door talrijke scholen – voor Twente zou daarin weldra voorzien worden door de oprichting van een Carmellyceum te Oldenzaal – werd in 1922 besloten, om in het vervolg nog slechts leerlingen op te nemen, die wenschten opgeleid te worden tot het H. Priesterschap. Het gymnasium werd echter geen juvenaat van de Carmelorde, zoals wel eens ten onrechte gemeend en geschreven werd; de studenten bleven geheel vrij in de keuze van hun latere geestelijke werkring. Zoo traden dit jaar dertien leerlingen der hoogste klasse in de Orde van Carmel, één in de St. Josephcongregatie van Mill-Hill, vier leerlingen gingen naar het seminarie te Culemborg, drie naar een missieseminarie.

Voor het nieuwe studiejaar 1923-'24 meldden zich wederom zooveel leerlingen aan, dat, buiten de voorbereidende cursus, de eerste klas kon aanvangen met een aantal van 38 studenten. Moge het Zenderensche Gymnasium dan onder Gods voortdurende zegen en de liefdevolle bescherming van Maria en St. Albertus steeds in bloei toenemen, moge het, evenals in het verleden, ook in de toekomst een rijken oogst aan priesters opleveren ten zegen van de Katholieke Kerk van Nederland en de buitenlandse missiën.

Oct. '23

KLOOSTER ZENDEREN.

Hoewel het gymnasium ruim 80 jaar heeft gefunctioneerd, is haar toekomst minder lang geworden dan de oprichters en zeker de schrijvers van voorgaand artikel in 1924 konden bevroeden. Ook hier is de tijd en de veranderingen die deze met zich meebrengt, getuige geweest van een zo radicale verandering in denken en doen in Nederland, dat het gymnasium uiteindelijk gedoemd was te verdwijnen. Hoewel nog in 1954 aan een laatste uitbreiding werd begonnen, nam de onzekerheid over de toekomst van het gymnasium snel toe. Allerlei

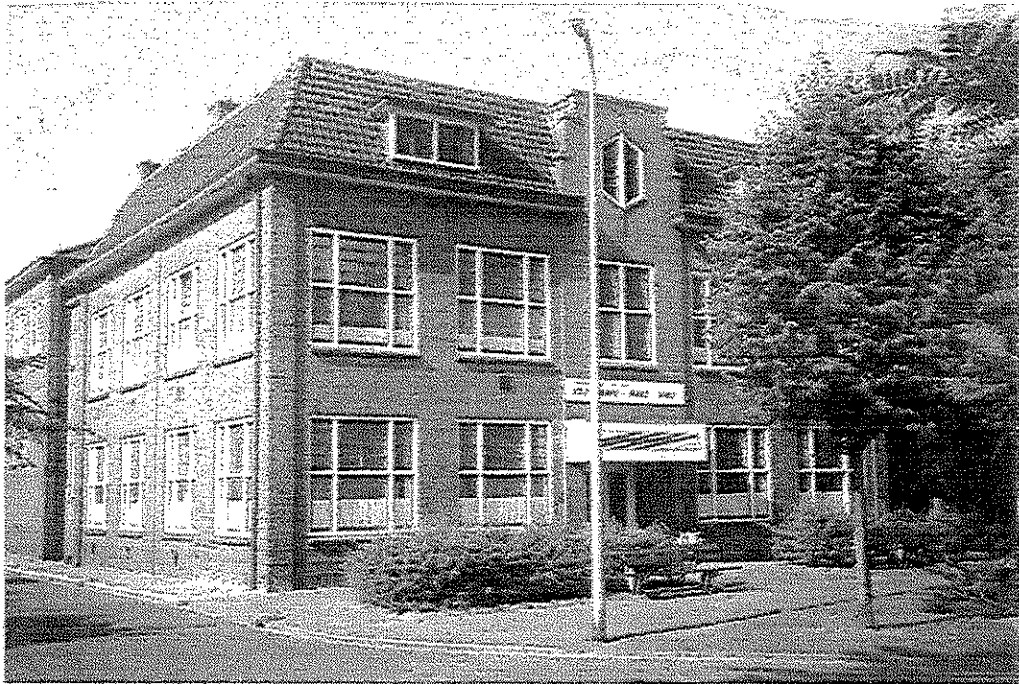
pogingen werden ondernomen, maar het eind van het liedje was toch dat het gymnasium op 1 augustus 1971 haar poorten voorgoed moest sluiten. Het in de jaren dertig geheel vernieuwde gebouw met het verbouwde gedeelte van 1954, staat er nog steeds en

Het gebouw in 1955.

heeft een aantal jaren gediend voor de opleiding t.b.v. de tuinbouw. Ook deze opleiding is hier intussen beëindigd door verplaatsing van de lessen naar Almelo. Wat er verder met de gebouwen zal gaan gebeuren weten we nog niet...

H.W. Temmink.

ZO WAS 'T, ZO IS 'T

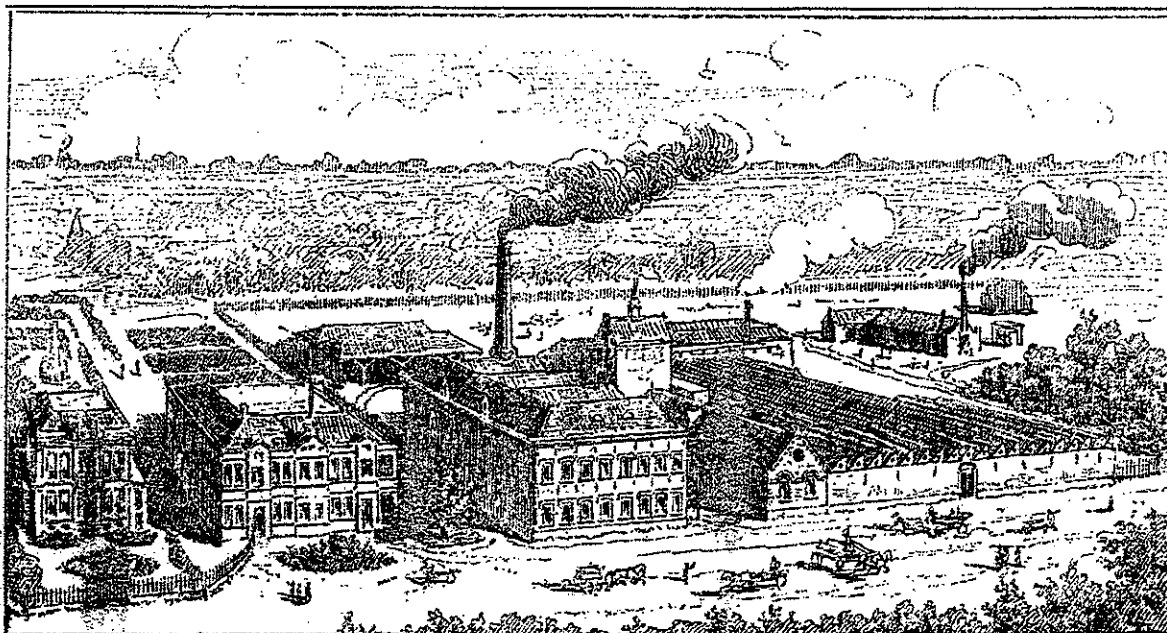
De voor veel inwoners van Borne zo bekende Prof. Gunningmavo, stond op de hoek van de Aanslagsweg en de Woolderweg. In de jaren twintig was het gebouw de huisvesting van de toenmalige Ambachtschool. Door de samenvoeging van diverse schooltypen in de laatste jaren, kwam het gebouw leeg te staan en werd in 1997 afgebroken om plaats te maken voor een appartementencomplex. Dit nieuwe gebouw kreeg de mooie naam van "Oude Bleekweide", zeer toepasselijk naar de oude functie van het eertijds nog onbebouwde weideland in deze omgeving dat als bleekweide heeft gediend.

IKKE HEET GREADSKE..!

“Op nen mooien snipperdag..”

Oawerdag wearken Kroeze oet et noaburige Zeanderen bie j wat zo groots ooit heetten: “De Koninklijke Stoomspinnerij & Weverij (later: Erven) J. Spanjaard” te Borne. Dat weerk in ’t febriek doeren van ’s moargens 6 tot ’s oawends 6 uur. In dee eerste joaren, dat de industrie meer en meer de plaatse innam van landbouw en veeteelt, warren völ families met kiender toch ok nog ’n luk afhaanklijk van wat ’t laand oprachen.

De Koninklijke Stoomspinnerij & Weverij J. Spanjaard te Borne.

In ’t vuurjaar, de zommerdag en in ’n hearfst, ha-j d’r roemschoots de tied vuur. Mear dee nijmoodse ontwikkeling har al meer volk neudig um dee meschienen an ’t weark te hoolden. Meestentieds warren dat “laandarbeiders” van hoes-oet; mear van noe of an zollen hele geslachten “textielarbeider” heten. Dat har wal één groot vuurdeel: ’t inkommen was nich langer meer zo ofhaanklijk van ’t weer en as zodeunig was dat vuur de meeste leu meer zekerheid. ’n Groot gezin en doarnöagens jongs dee ok al metwearken in ’t febriek van Spanjaard, Stork of Dikkers, dat gaf völ meer hoolvaste noar beaje kaanten. De verdeensten warren hoger, dat was van belang vuur ’t gezin. Mear umsgelieks ok vuur de fabrikanten: dan was ’t völ meer zeker, dat ok de aandere opgreuende jongs met de Vaa met noar ’t weark gungen. Zo is ne grote familie ’t streeven wödden. Dat dee zo helemaal vaneagens kwammen, dat gleuwe wiej rechtevoort nich meer zo vanzölfsprekkend: grote oentwikkelingen smiet earen schaa wiet vuuroet en umdat ok wal zeg wödt: “De zun en ’n schaa, dee heurt bie j mekaar” bint d’r aait wal leu dee good könt inschatten watvukke (sosjale) “feguren” noe juist dissen voarm van schaa veroorzaakten.

Al wat zichzölf vuurnaam veult, nusselt gearn in ’n schaa van hoge beume. Ok völ moatschappelijke instituties deuden dat, um eur eagen bestoansrecht hierduur veilig te stellen. De koomst van metaal- en textielfebrieken hef in ’t Twente van doodertied völ veraanderd. D’r kwam ’n eand an ’t wonnen in “huuze” van plaggen, balken en plaanken, ofedekt met

stro. Dee wödden in 't tiedvak van ca. 1888-1911 ofebrokken. Mear toch ok vaak umdat d'r groend vriej mos kommen vuur 'n industrie.

Plaggenhutten kregen allengs 'n voarm van 't zgn. "lös hoes" as behuuzing vuur 't gezin (1^e helft 19^e eeuw). Plaggen deuden ok vaak deans as stalstreuisel en konnen dan later, mengd met mest, broekt wödden vuur bemesten van 't laand of as braandstof. An 't eane van 'n 19 den en an 't begin van de 20^e eeuw, har ok 't lös hoes zukke verbeteringen oendergoan, dat zölfs 'n heard oet 't vuurhoes gung. 't Veur wödden noar 't midden van 't hoes verzat. De geawels an de ziedkaanten wödden hoger ebouwd en de boerderiejen, woar 't economisch vuurdeel vuurop stun, konnen beschikken oawer wearktuuge en gereedschappen. De bezitters van dee boerderiejen konnen vee en peerde anschaffen, dus hadden meer groend neudig.

Zo kwammen d'r zgn. "laandgoederen", duurgoans in 't bezit van rieke "edelen" of de rieke "industriëlen". Meestentieds umgeewen duur nen wal en vol met de zgn. "inundatiesloten" um dee grote stukken laand te loaten oenderlopen met bekkenwater en zo 't grote verlet an mest vot te wearcken.

In dee tied besleut Kroeze, den nog wal ne kleane boerderiej har met wat groend um tuffel en greunte te verbouwen vuur zien gezin, um bieje 't febriek van Spanjaard te goan wearcken. De wearkdaage wazzen laank in 't febriek, dus vuur 't laand har ie gauw tied tekort, as d'r nog gin joonkvolk was um met te wearcken. 't Idee um nog ees wat extra tied vuur 't laand te hebben was tot noe too bieje de Kroeze mear aait ne gedachte bleeawen. Toch kwam 't moment, dat hee echt in tiednood kwam. Met ziene vrouw besprök hee 'n verneamstig plänneke. "Zint d'r kiender geboren, dan mag de vaa 'n dag of wat bieje 't hoes bliewen". "D'r is al wal 'n junkske, mear noar de tied gerekkend har d'r best al wier eene verwocht können wean". "Eerdaags zeaj ik tegen 'n touwbaas dat d'r "wat jongs" keumt, dan kaan-k mooi de tied nemmen um 't laand te bewearcken!". 't Is nen mooie, waarmen vuurjoarsdag en de Kroeze zeg tegen de vrouw: "Een oens doad is meer weard as 'n scheppel zoad, ik goa an 'n touwbaas zegen dat d'r noar verwochting vannach of moargenvrooge, nen kleanen wördt geboren". 'n Touwbaas stemmen d'r in too, dat Kroeze moargen en oawermoargen bieje ziene vrouw bleef um, as 't neudig is, te helpen en... beloauwet ok dat hee de bosschap an Meneer Johan (Spanjaard) zal loaten deurgeewen. Dat hooft in dat ok de Dames Spanjaard verwittigd zölt wödden...

Afijn, good op deun ging de Kroeze 's oawens noar hoes hen en begient, noa 't etten, umsgeliek op 't laand. Op den groendslag vriej kriegen kan joa meestentieds mear eenmoal in 't joar, dus mos hee ziene tied good broeken. En dat deu hee ok. 's Aanderdaags was hee al biejtieds boeten gangs um 't laand um te maken. 's Middaags har hee de potearpel d'r al vuur meer dan de helfte in, doo hee in de wieden peerdegetrappel heurden. Bieje noader bekieken schrök hee, asof hee inees nen dreetitter vuur zich zag opduuken. 't Kwam vanoet Boorn

oawer de stroat met kienderköpkes in de richting van Zeanderen. Ne peerdeknecht vuurop 'n bok van 't sjeeske... Dat kon nich aans, "dat zölt de Dames Spanjaard wal weazen", dach Kroeze hardop. Hee zetten 't op 'n lopen, liekoet-liekan op 't hoes an, woar Hanna, ziene vrouw, met de koffiemöl

"Dat zölt de Dames Spanjaard wal wèz'n..."

gangs was um koffie te kokken. De koffiesmorre stun al kloar, mear noe mos Hanna "fluks in 't kienderberre, want doar komt de Dames Spanjaard an... Dee komt hierhen op kienderveziete!

Hanna fluks in 't kienderberre!

"En 'n kleane dan?" wol Hanna weten. "Doar zal ik wal vuur zoargen" zeaj Kroeze. En dat deu hee ok. Kroeze veulen zich anesprökken, aans as aans stun hee noe vuur de taak um 'n kleanen in berre te leggen. De kleane jong lag meestentieds met mooder vuuran in de berrestiej. Doo hee in de smiezen har dat de Vaa em in 't berre wol leggen, gaf he geels gin spiktakel en deu al gauw zien duumpke in 'n moend. De kleane jong was 'n heel verneamstig kiend. Hee kon zölfs al 'n luk weurkes zeggen. Mear of dat de Kroezefamilie noe wal zo goed oetkwam, mos zich nog bewiezen. De Dames

Spanjaard wazzen al oet 't sjeeske gestapt en keuieren op 't hoes van de Kroeze an. Doo zee doar ankloppen bij de duure, stun de Kroeze al te wochen. Hee har wal nich zien kistentuug an edoan, mear dat hee zo van 't laand kwam ko-j toch ok nich zeen.

Hee har zich netjes 't gezichte en de haande wasket, de heure kamt, ne pette opezet, den hee bij verwelkommen van de Dames Spanjaard ok netjes ofzette. "Oh, doar he-j waarachtig al de Dames Spanjaard... op kroamveziete, zol 'k zo deanken". "Komt U mear binnen", zear Kroeze op zien beste hooghollaans. Noa een betjen hen en wier proaten oawer "de goede afloop van de geboorte", zearen de Dames, dat ze "toch ook wel graag even naar Moeder en de kleine jongen wilden kijken". "Netuurlijk", zear de Kroeze, "dat kan". "Ze liegt tehoop in de berrestiej, da's 's middaagns nog-al-glad". Hee en de Dames gungen noar Moeder. Zee wollen "zich ook laten informeren over het verloop van de geboorte en vragen of Moeder nog iets te wensen had". Of 't noe was dat Moeder zich echt helemaal op eur gemak veulen, of dat 't meer de zenuwen warren dee dat deuden, dat wödt neargens verteald, mear Hanna proaten d'r in en d'r oet oawer de geboorte en oawer 'n kleanen. Het meeste dat de Dames zo heel niejsgierig emaaft har, was dat 'n kleanen zo'n nea verneamstig jungske wean zol. Doo zee vlakbij 'n kleane stunnen zear d'r eene: "Hoe heet de baby?". Doo krabbelde "de baby" zich vanoender 't laken hen en zeer: "Ikke heet Greadske!".

J.W.M. Meijer.

't Geluk dreait rapper as nen weerhanen

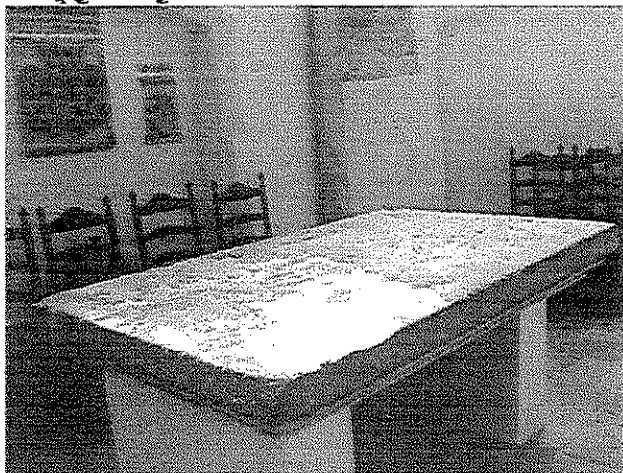
ONZE OUDE STEPHANUSKERK NADER BEKEKEN 8

Erekrans

Deze keer gaan wij terug in de geschiedenis tot de tijd voor de reformatie. Toentertijd bezat de "Stephanus" zeker drie altaren, t.w.:

1. Het hoofdaltaar, gewijd aan de heilige Stephanus; de heilige waaraan de kerk ook haar naam ontleent.
2. Een altaar gewijd aan de heilig Maris.
3. Een altaar gewijd aan St. Nicolaas, de enige heilige die ook door protestanten in ere wordt gehouden.

Van de diverse altaren resten ons nog drie stenen. Een altaarsteen is vrijwel geheel bewaard gebleven en doet nu dienst als avondmaalstafel. De tweede altaarsteen is rechts voor de tafel in de vloer te vinden en vertoont vier wijdingskruisjes. Aan de voet van de preekstoel ligt nog een klein formaat altaarsteen (133 x 68 cm), herkenbaar aan de vier wijdingskruisjes. Van het hoofdaltaar zijn, jammer genoeg, slechts schamele resten van de fundering gevonden tijdens de opgraving in 1973.

Aangenomen wordt, dat de steen van de huidige avondmaalstafel afkomstig is van het altaar dat gewijd was aan St. Nicolaas. Over de herkomst van de beide andere stenen wordt niets vermeld in de annalen. De conclusie zal dus moeten zijn, dat er in de kerk geen altaarsteen meer is die herinnert aan Stephanus. En dat is jammer omdat de kerk wél diens naam heeft gekregen. Daarom wil ik toch graag deze Stephanus onder uw aandacht brengen.

Het oude altaar...

De eerste martelaar voor het christelijk geloof is Stephanus. In de jonge, zich snel uitbreidende gemeente te Jeruzalem krijgen de apostelen het te druk, de verzorging van de armen heeft eronder te lijden. Stephanus wordt, samen met zes anderen, tot diaken gekozen om de verzorging van de armen voortaan ter harte te nemen. Als verkondiger van het evangelie is Stephanus bezielde en weet hij velen te overtuigen. Hij wordt voor het Sanhedrin gebracht en ter dood veroordeeld, buiten de stad gestenigd. Saulus (de latere Paulus) is daarbij aanwezig, hij past op de inderhaast afgelegde kleding van de uitvoerders van het verschrikkelijke vonnis en stemt in met de terechtstelling. Stephanus roept uit: *"Heer Jezus, ontvang mijn geest"*. En daarna: *"Heer, reken hun deze zonde niet toe!"*. En met deze woorden sterft hij.

In 1598 werden alle altaren uit de Stephanus op last van de drost van Twente verwijderd. Dit tegen de wil van de Bornse bevolking. Men weigerde hier de altaren af te breken, ook al uit vrees dat de vijand terug zou komen. Daarom werd besloten dit karwei door metselaars uit Gildehaus (Dld.) te doen uitvoeren.

Van de talrijke voorstellingen van Stephanus ziet u hierbij afgebeeld, zijn stening. Hij wordt ook wel uitgebeeld met een palmtak in de hand en stenen aan zijn voeten.

Soms heeft hij de stenen in de hand of draagt hij ze op een boek of op zijn hoofd. Zijn geschiedenis is te vinden in de Handelingen der Apostelen, hoofdstuk 6, 7 en 8. De naam **Stephanus** betekent: **Erekrans**.

*De stening van
Stephanus*

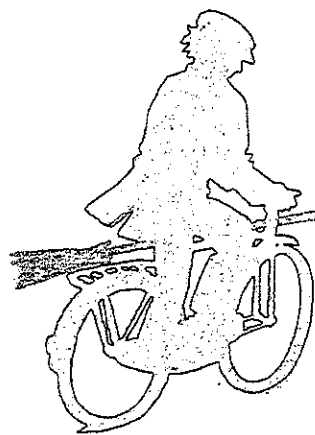
A.A. ten Kate.

HEMELVAART

*Ik zag een man
op de fiets
die rond de stang
zo 'n ouderwetse
heksenbezem
had gebonden*

*Het leek alsof
hij vloog.*

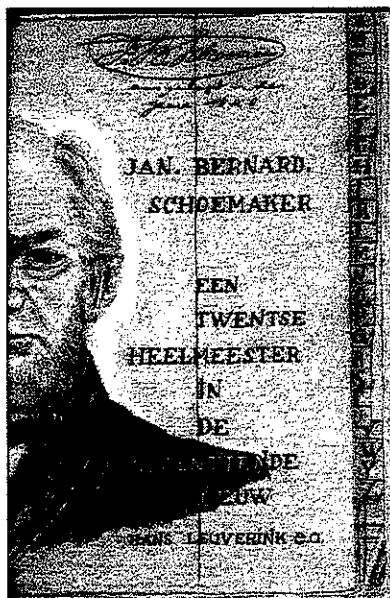
Lejo van Kuijeren.

't Geleuf is nen stok um op te leunen, nich um met te sloan

BOEKENNIEUWS

Op 24 september 1999 werd het boekje **Jan Bernard Schoemaker, een Twentse heelmeeester in de negentiende eeuw**, in het Bussemakerhuis in Borne ten doop gehouden. Het boekje is een initiatief van Hans Leuvenink die daarbij hulp heeft gehad van een werkgroep met "Borne-kenners". Het werd uitgegeven door het Van Deinse Instituut te Enschede.

De inhoud geeft een prachtig tijdsbeeld en verhaalt over de praktijk van een plattelandsdokter, die zich naast het 60 jaar lang beoefenen van het vak van heelmeeester, zeer nadrukkelijk met het maatschappelijk gebeuren in het dorp Borne bezig hield. Het feit dat hij jaren lang gemeenteraadslid en wethouder is geweest, getuigt hiervan. Hij was een zeer geziene figuur die het erg goed met de mensen voor had, maar daarnaast ook goed voor zichzelf en zijn gezin wist te zorgen. Zo werden vaak de vergoedingen die hij voor geleverde bijstand vroeg, afgestemd op de draagkracht van de betrokkene, die menig maal zijn rekening in natura mocht voldoen of er voor mocht werken op de Hemelhorst, het landgoed van de dokter. In bijzondere gevallen schold hij zelfs het te betalen bedrag geheel kwijt!

Jammer is dat er hier en daar wat typografische oneffenheden voorkomen. Verder is het feit dat de citaten niet altijd even duidelijk worden aangegeven, soms storend. Dit omdat men dan taalfouten meent te zien die echter het gevolg zijn van de oude, b.v. door de dokter gehanteerde, schrijfwijze (cursief drukken van citaten, zou waarschijnlijk zeer verhelderend zijn geweest). Ondanks deze opmerkingen, mogen we het boekje kwalificeren als een alleraardigste en charmante, goed ogende, uitgave. Dit niet in de laatste plaats door de vele prachtige tekeningen van de hand van Hans Leuvenink. Het feit dat er zo nu en dan enige herhaling van geboden gegevens wordt waargenomen, is inherent aan het werken met verschillende auteurs. Als geheel bevat het werkje echter erg veel, voor de meeste lezers, nieuwe gegevens en is derhalve een welkome aanvulling op de reeds beschikbare literatuur over Borne. Voor geïnteresseerden is het boekje dan ook een must. Wees er echter snel bij, want er zijn er slechts 500 gedrukt! Het 96 pagina's tellende boekje is verkrijgbaar bij het Bussemakerhuis in Borne en bij het Van Deinse Instituut in Enschede. De prijs is fl. 29,90. ISBN nummer: 90-71517-06-3.

Binnen zövvendig, tachtig jaar blij van oonsgen kop of hoar

DE NIEUWE SCHOOL IN HET DORP BORNE IN 1769

Hoelang er al in Borne een school heeft bestaan is (nog) niet bekend. In 1646 was er al een schoolmeester, dus ook een gebouw waar deze werkte (lit.1). Wanneer er in Borne voor het eerst sprake is geweest van een schoolgebouw weten we echter nog niet.

Inleiding

In de vroege middeleeuwen zorgden de kerken zelf, door het stichten van scholen, voor mogelijkheden om de geestelijkheid op te leiden. Dit vond plaats in de z.g. Latijnse scholen, die in de voornaamste steden bij de kerk werden gesticht. Zo hadden, hier in Twente, Oldenzaal en Ootmarsum reeds in de 16^e eeuw een Latijnse school. In de dorpen waren ook scholen, voornamelijk om de jeugd kennis van Godsdienst bij te brengen. Hiertoe werd de jeugd lezen en zingen in de landstaal, het Nederduits, bijgebracht. Later kwamen, door toeneming van de handel, het schrijven en rekenen ook op het rooster te staan.

In 1528 droeg de bisschop, ziende dat hij de wereldlijke macht niet meer kon uitoefenen en zich meer toelegend op zijn eigenlijke taak, deze wereldlijke macht over aan Karel V. De strijd tegen Karel van Gelre en de Hollandse edelen, hadden de bisschoppen de voet behoorlijk dwars gezet. De meeste edelen, tijdens de reformatie overgegaan op de Calvinistische godsdienst, voerden strijd tegen de katholieke Keizer Karel V, zetelend in Spanje en baas over een Rijk waartoe ook het huidige Nederland behoorde. De edelen sloten een verbond met de bestuurders van de steden in de diverse gewesten (te vergelijken met de huidige provincies) en leverden voornamelijk in het huidige west-Nederland, strijd tegen de Spaanse Keizer. De 80-jarige oorlog was een feit.

Karel V als jongeling.

In 1581 stichtten ze de Verenigde Nederlanden en zwoeren Karel V af. De Spaanse troepen vielen de Verenigde Republiek voornamelijk vanuit het zuiden en oosten aan. Het grensgebied tussen het huidige Duitsland en Nederland kreeg het daarmee erg te verduren. Pas in 1626, toen het door Spaanse troepen bezette Oldenzaal, door de Staatse troepen werd veroverd, veranderde ook het een en ander in Twente. Rond 1633 werd de openlijke katholieke geloofsuitoefening verboden. Veel werd er niet op uitgedaan; de verboden werden in de daar op volgende jaren meermalen opnieuw gepubliceerd.

In 1648, bij de Vrede van Münster, werd door de vorst, voor de Verenigde Nederlanden de openlijke uitoefening van de katholieke godsdienst (dus niet het mogen geloven) verboden. In Duitsland was dat anders. Bij de Vrede van Osnabrück (ook in 1648) konden de verschillende godsdiensten naast elkaar blijven bestaan. Ze werden geaccepteerd. Wel werden in Twente rond 1650 alle voormalige kerkelijke goederen door de Staten, de Ridderschap (edelen ten plattelande) en de (bestuurders van de) Steden, in beslag genomen. Uit de opbrengsten werden van toen af de functionarissen van de nieuwe religie, het onderhoud van scholen en de armenzorg betaald.

Om nu het volk ook onderwijs te kunnen blijven geven, werden de kinderen vanaf toen onderwezen door schoolmeesters die de nieuwe religie beleden. Veel in functie zijnde

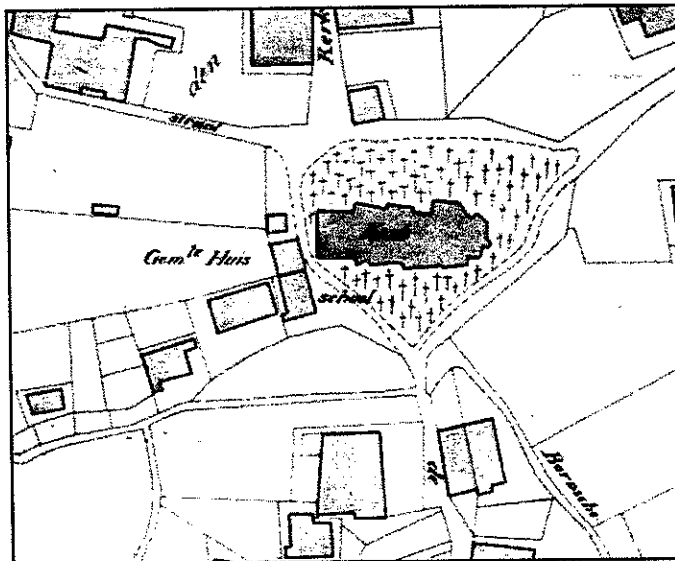
schoolmeesters gingen over op de nieuwe godsdienst. Zij die dat niet deden werden ontslagen en vervangen. Zeker in de 18^e eeuw, werden veel schoolmeesters in Twente benoemd die uit steden als Zwolle, Deventer, Kampen, Zutphen en verder gelegen steden afkomstig waren. Dit omdat er uit eigen omgeving geen "geschikte" kandidaten voorhanden waren.

Vele inwoners van de dorpen zullen, hoewel dit niet toegestaan was, hun kinderen naar een van de markeschooltjes hebben gestuurd. In de marke lag de verantwoordelijkheid voor het onderwijs bij het markebestuur. Dit was een plaatselijk bestuur en vanzelfsprekend was daar een plaatselijk katholiek manspersoon onderwijzer. Uiteraard was dat een doorn in het oog van de dorps- en stadsbesturen (lit. 2).

Reeds is gezegd dat Ridderschap en Steden (R & S) de benoeming van nieuwe kerkelijke functionarissen en het beheren van vroegere kerkelijke goederen tot hun bevoegdheid rekenden. Omdat ze zelf ook een goed "salaris" uit de opbrengsten van de kerkelijke goederen opeisten, bleef er voor het onderhoud van de gebouwen, kerken, predikanten- en kostershuis (tevens schoolmeestershuis) niet al te veel over. Het bewijs hiervoor is, dat de archieven van R & S erg veel verzoeken bevatten om ondersteuning voor het nodige onderhoud. Alleen het hoogst nodige onderhoud werd verricht.

De school in het dorp Borne

In 1724 was de school aan reparatie toe en werd ze voor een bedrag van fl. 75,- aan één zijde vergroot met een *gebond op een Bentheimer voet, met een afdak en een nieuw pannendak*. Het houten interne geraamte werd met één gebond of vak, uitgebreid. Daartoe werd een gebint, bestaande uit twee staanders (posten of stijlen) verbonden met de achterbalk, aan het gebouw toegevoegd. Dit werd geplaatst op een fundering van Bentheimer zandsteen. De school in het dorp Borne zal ongetwijfeld altijd, zolang ze bestond, in de onmiddellijke omgeving van de kerk hebben gestaan.

In de rest van dit artikel probeer ik een reconstructie te geven van de school in 1769. Mevr. Van Harten behandelt in haar boekwerkje (lit. 1) de aanbesteding van een nieuwe school in het dorp, die ongetwijfeld in de onmiddellijke omgeving van de oude Stephanuskerk gestaan moet hebben. Zij haalt (helaas zonder de vindplaats te vermelden) de aanbesteding van 6 april 1769 aan: *het binnenwerk moet 28 voet lang worden, breed 26 voet, steensmuren tot aan de balk 11 voet. De fundering met 4 pijlers van 1½ steens binnen de muur onder de balken 3 voet diep.* De markerichter zal het benodigde hout (10 bomen)

aanwijzen. Volgens het bestek werd het timmerwerk op fl. 30,- begroot. Stenen en pannen mochten hooguit fl. 70,- kosten. Was er meer dan deze fl. 100,- nodig dan werden er om dat te kunnen betalen, nog enige stukken gemeenschappelijke markegrond verkocht. De nieuwbouw

blijkt in totaal fl. 150,- te hebben gekost, hetgeen echter zonder kennis/toestemming van de goedsheren (= eigenaren van de gewaarde erven, die dus rechten konden doen gelden op de gemeenschappelijke woeste gronden) was gebeurd.

Hendrik Jan Bos landrentmeester van Twente, te Oldenzaal woonachtig, was plaatsvervangend markerichter van het Gericht Borne. Hendrik Jan was een zoon van Adam Bos, de uit Amsterdam afkomstige (en gereformeerde) schoolmeester. Onder zijn competentie, samen met het dorpsbestuur, viel dan ook de nieuwbouw van de school. De school in het dorp was een gereformeerde school. De schoolmeester werd door de Staten van Overijssel betaald uit de inkomsten die het rentambt van Twente uit de domeingoederen (de vroegere geestelijke - dus katholieke - goederen) genoot. Voor het onderhoud van de overheidsgebouwen: de kerk, de pastorie, het kostershuis en de school, moesten alle inwoners in het gericht zorgen. Dit was in geheel Twente het geval. Dat dit spanningen gaf met de plaatselijke overheid is bekend (lit. 2). De ouders die hun kinderen naar de plattelandsschool stuurden, betaalden dus dubbelop: de schoolmeester op het platteland werd of door de marke en/of hoofdelijk bijdrage (schoolgeld) betaald. Middels belastingen betaalden ze ook nog de schoolmeester in het dorp.

Wat "zeggen" andere archieven over de school in het dorp Borne?

Het Statenarchief (lit. 3) spreekt in 1768 over de overweging om een nieuwe school te bouwen en in 1769 om de oude school te verkopen.

Hendrik Jan Bos heeft, vanuit zijn functie als verwalt (= plaatsvervangend) landrentmeester van Twente, een uitgebreid archief nagelaten. In een der stukken (lit. 4) zitten de rekeningen van de uitgaven van *het optimmeren van een Nieuwe Schoole te Borne*. Dit is de verzamelstaat, terwijl in het Rijksarchief (lit. 5) de afzonderlijke rekeningen zitten. Deze rekeningen geven ons nu, ruim 200 jaar later, een prachtig overzicht van, onder anderen, de prijzen van de materialen, het arbeidsloon en de vrachtprijzen (uitgedrukt in resp. guldens, stuivers en penningen).

We volgen hieronder de uitgaven (lit. 4 en lit. 5 voor de tussen haakjes geplaatste aanvullingen):

<i>25 February aan de schipper Gerrit Nijland op de steenevragt 18000 steenen betaalt</i>	fl. 21, -, -
<i>Den 19 maart het restant met (vragt voor 22000 steenen en 2000 grote pannen)</i>	fl. 23, 8, -
<i>en (voor 8 schinken) en 8 kanne bier</i>	fl. -, 16, -
<i>Den 1 en 15 Augustus aan Gerrit Hermsen de vragt voor nog 8duisend stenen en 3 kan bier (de stenen kostten fl. 1,85 per 1000 en het bier kostte 6 stuiver)</i>	fl. 15, 2, -
<i>Den 6 August aan Steffen Huntveld voor 12 tonne kalk betaalt (a 27 stuiver per ton; Steffen was kalkbrander bij 't Oorthuis in de buurt van Altstede in Duitsland).</i>	fl. 16, 4, -
<i>Den 26 Augustus aan Hermanus Mulder voor geleverde planken en arbeidsloon bet. (voor grenen planken, 2 ramen en 1 kosijen)</i>	fl. 12, 12, -
<i>Den 26 augustus aan Albert Gerritsen betaalt voor de geleverde baksteen en vragtaan het water zamen met (30000 stenen a fl 4,50 per 1000 en aan vracht</i>	fl. 162, -, -
<i>27,-)</i>	
<i>Den 25 september aan Hermanus Mulder voor een portaal en glasdeure bet.</i>	fl. 5, 5, -
<i>Den 18 October aan Berend Bosman metselaar, het aanbestede metselwerk met</i>	fl. 55, -, -

Den 30 October aan Bernardus Helmig voor eenig geleverde houtwerk	fl. 13, 2, -
Dito aan dezelve betaalt het vordere geleverde Houtwerk met (planken, en duymen (= hengsels) en nagels fl 82,17,8).	fl. 82, -, -
Den 1 November en tevoren aan Hermannus Mulder het aanbestede Timmerloonen nog eenige geleverde planken en arbeid buiten het bestek betaalt met een stoel in de schoole te zamen met (hout en arbeidsloon fl. 140,-, buiten 't bestek fl. 12,60 en 't portaal fl. 5,25)	fl. 197,17, -
Den 25 November aan Will. Oorthuis voor 26 tonnen kalk betaalt	fl. 32,10, -
Den 20 November betaalt aan Johannes Meyer voor 12 nye Glasen en nog een Glaasjen in 't portaal met (bedragen sig 164 voet a 8 stuiver)	fl. 41, -, -
Den 27 November betaalt aan Jacobus Slot een Rekening van gemaakt IJserwerk met (nagels, glasroeden en hengsels)	fl. 38,14, 8
Den 28 dito aan Willem Wensink (in Hasselo) voor 112 voeten ribben tot sitbanken in de schoole (waarin de schrijf en zitbanken zijn vastgemaakt)	fl. 8, 8, -
1770 den 17 jan. Aan Jan Wissink (uit Gammelke) voor 3000 dokken betaalt	fl. 9, -, -
Den 31 dito aan Berend Bosman betaalt een Rekening van arbeidsloon van pleisteren en vloerleggen boven het bestek met	fl. 23, -, -
Den 7 maart aan de Hr Joan Stuurman te Gildehuis voor 120 1/4 voet muursteen	fl. 28,14,12
Geleverd aan de Poppe bij De Lutte ,6/4 hoog (=45 cm) incl vracht) en 12 dito aan Bern. Helmig voor geleverde planken en reggels en Nagels tot de stoel bet.	fl. 10,10,-
Den 11 July aan Hendrik Hulshof voor geleverd ijserwerk aan de schoole betaalt	fl. 24,17, 6
Den 20 dito aan Jan ter Horst voor 1810 pannen met de vracht aan 't water betaalt (Derk ter Horst 1700 grote pannen a 36 st /100 fl. 30,12,- wagenvracht aan het water fl. 2,-,-, 110 vorstpannen a 1 stuiver per stuk fl. 5,10, -)	fl. 38, 2, -
Den 14 septbr aan Jan Gerritsen ter Beke voor gangen en bestellen der wagens tot afhalinge der schoolmaterialen (29 gangen ad 2 stuiver)	fl. 2, 8, -
Den 12 December aan Jan Koekenberg betaalt voor 't bergen der steenen en pannen in zijn Hof, schade aan 't glind geleden en afteikeninge van de schoole en voor copie van 't getaxeerde hout, zamen (opslag van 22000 stenen en 1000 pannen)	fl. 5,17, -
1771 den 27 Febr aan Jannes Meyer voor 't in de grondverven der Cousins betaalt	fl. 3,15, -
1772 den 14 april aan de wed. van Jan Pol voor geleverde nagels tot de schoole en tot het kosterhuis	fl. 17, 8, 2 fl. 15,17, 8
Den 10 October aan Teunis Hulshof voor geleverde nagels aan de schoole	fl. 6, 9, -

	fl. 912, -, -
Hier komt bij mijn rekeninge van particulier verschot en salaris	fl. 50, 7, 4

Dus beloopt deze uitgave	fl. 962, 7, 4
Voor het opmaken dezer Rekeninge per dubbelt ad 6 blad	fl. 1,16, -

	fl. 964, 3, 4
Hieraf de uitgave op 't volgende blad te zien (dit blad niet aanwezig)	fl. 837, 5, -

Is hier meerder betaald dan ontvangen en zijn Bornerbroek, Hertmen en Borne den 2de termijn nog debet.

NB.: Van de hierboven vermelde post Bentheimer steen valt nog meer te zeggen: Hendrik Jan Bos had rond 1760 geld geleend aan de burgemeesters van Gildehaus: Joan Stuerman en Berend Cramer. Dit nogal forse bedrag liet hij terugbetalen met Bentheimer/Gildehauser zandsteen. Omdat hij verwalt (=plaatsvervangend) landrentmeester van Twente was en daarmee de financiële zaken van het gewest Twente voor wat betreft de nationale goederen (voormalige kerkelijke eigendommen die in de 17^e eeuw naar de Provincie in eigendom waren overgegaan) beheerde en omdat hij ook zelf een aantal erven in Twente bezat, had hij voor onderhoud van deze opstallen vaak Bentheimer zandsteen nodig (lit. 6). Naast funderingssteen voor boerenhuizen, importeerde Bos zo ook zandsteen voor: putten, vensterbanken, grensstenen, gootstenen en vloerstenen. Zo leverde hij ook aan de nieuwe school in Borne 120¼ voet funderingssteen. Deze stenen met een gemiddelde lengte van een kleine meter, werden in twee formaten geleverd n.l. 30 en 45 cm hoog en vanuit Duitsland bij de grensovergang bij De Lutte "de Poppe" afgeleverd. Vandaar werd de steen dan weer opgeladen en verder vervoerd. Zo werd de steen voor de Bornse school op donderdag 15 maart 1770 door 10 span van 4 paarden, dus met 10 wagens, vervoerd. De wagens recruteerde Bos uit De Lutte(6), Volthe (2) en Berghuizen(2). Over de wijze van vervoer zie het artikel in het Jaarboek Bentheim 1996 (lit. 6).

Deze bovenstaande uitgaven zijn genoteerd met de diverse, door de leveranciers en aan arbeiders in rekening gebrachte bedragen, dus de officiële rekeningen. Deze vond ik in het Rijksarchief (lit. 5). Ik heb aanvullende gegevens uit lit. 5, indien relevant, in bovenstaande rekening opgenomen, door ze tussen haakjes te zetten. Een rekening van Teunis Hulshof voor 2500 nagels fl. 6, 2,- is in de bovenstaande opsomming niet terug te vinden. De rekening van fl. 50, 7, - van Hendrik Jan Bos, de markenrichter van Borne, is uitvoerig genoteerd. Ze hier weer te geven is wel te doen, maar vraagt teveel ruimte. Ze beginnen in september 1768 en eindigen pas in 1776! Het zijn notities van en over de dagen die Hendrik Jan Bos in Borne moest zijn, de reizen (met paard en koets) en zijn verteringen. Ook van het laten schrijven van de stukken en deze te bezorgen bij diegenen die ze moeten hebben, ze laten aanplakken en publiceren. Daarbij de bestekken (laten) opmaken en beoordelen en de verkoop van het houtwerk van de oude school. Verder had Bos het geld voor tol en invoerrechten (Convooy en Licent) van de Bentheimer steen, uit Gildehaus aangevoerd, betaald en eveneens de vertering voor de boeren die deze steen hadden gehaald.

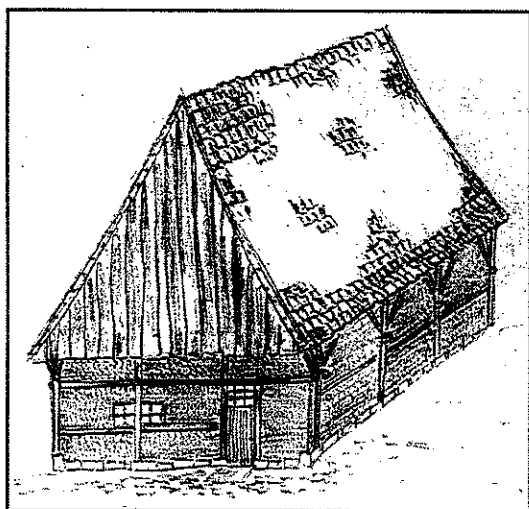
Om nu de bouw van de school te kunnen bekostigen ging het markebestuur er toe over markegrond te verkopen, zoals dat ook was gebeurd in 1760, toen de kerk, de pastorie en het kosterhuis waren gerepareerd. Op verzoek van de boermannen (de bewoners van de gewaarde erven) zou het benodigde bedrag *in gereden gelde* worden betaald. De boermannen hebben toen een register opgemaakt, waarin alle namen van de inwoners stonden die via hoofdelijke omslag samen een bedrag van Fl. 1200,- (in twee termijnen) dienden op te brengen.

In november en december 1769 betalen Kornelis Wolbert en Jannes Broyl namens Bornerbroek fl. 150,18,-, Misdorp voor Hertme fl. 74, 2,- en boerrigter Beernink en Jan Ebbink fl. 255,-,- voor Zenderen. Pas op 11 juli 1770 betalen Hendrik Hulshof en Gerrit

Engbers namens de ingezetenen van het dorp fl 120,- de eerste termijn (fl. 600,-). De tweede termijn wordt alleen door Zenderen betaald.

De oude school, na 21 juni 1769 verkocht, bracht fl. 26, 6,- op. Uit de opgemaakte rekening valt op te maken dat de nieuwe school echter (maar) fl. 964, 3, 4 had gekost. Het nog te vorderen restant, groot fl. 345,-, zal als buffer (kasgeld) gediend moeten hebben voor nog uit te voeren reparaties aan kerk, pastorie en kostershuis. Het zal zeker niet zijn gebruikt om de school van leermiddelen (boeken) te voorzien; die waren in die tijd spaarzaam te verkrijgen. De kinderen zaten meestal op banken en schreven op een lei, die op de achterzijde van hun houten schooltas, kon worden gelegd.

Hoe heeft de school er nu uitgezien. Op de kadasterkaart van 1830 die in *Rond Horst en Hof te Borghende* (lit. 7) staat aangegeven, is op kaart 3 ook de openbare school te vinden onder No. 252, direct tegenover de kerk gelegen. Zoals in het begin van dit artikel al gezegd, schrijft Mevrouw Van Harten dat de school van bepaalde grootte diende te zijn en dat hij niet al te veel mocht kosten. Gezien de eindrekening heeft hij aanmerkelijk meer gekost dan wat begroot was. De aanbesteding heeft inderdaad op 6 april 1769 plaatsgevonden (lit. 8), hetgeen fl. 17, 9,- kostte. De oude school moet daarop al snel zijn verkocht, want op 21 juni werd er een vergadering gehouden om de opstal van de school te verkopen en een fonds te beramen om aan voldoende geld te komen. Deze vergadering werd in de boeken opgenomen voor fl. 9, 6, 8. Uit de opgemaakte rekening weten we dat alleen het houtwerk (gebinten etc.) werden verkocht: de buurman(?) Jan Koekenberg heeft de vrijkomende stenen en de pannen opgeslagen. Te veronderstellen is dat er niet ver met deze bouwmaterialen werd geslept en dat deze naast de nieuw te bouwen school werden opgeslagen. In 1830 woont op No. 250 Frederik Pouwel en Veronica Wo(o)lthuis. Deze zijn beiden afkomstig van de Elhorst uit Zenderen en hoogstwaarschijnlijk familie van Koekenberg, eveneens van de Elhorst afkomstig.

De manier van bouwen was in die tijd, zelfs tot ver in de 19e eeuw, zoals men al eeuwen gewend was. Een geraamte van houten balken, het gebintwerk (het vierkante werk) aangevuld met houten stijlen in de buitenmuren (als het een driebeukig gebouw moest worden), met horizontale leggers met het overige houtwerk verbonden, werd met houten pennen en gesmede ijzeren nagels in elkaar gezet. Bij boerderijen en schuren werden dan de binnen- en buitenmuren gedicht met vlechtwerk, dat afgesmeerd werd met een mengsel van leem, mest en stro. Het schoolgebouw, 28 voet lang en 26 voet breed, overeenkomend met ongeveer 8,4 x 7,8 meter en een hoogte van 11 voet (=3,10 m) werd niet van leem, maar van stenen muren voorzien en werd met pannen gedekt. De fundering bestond ondergronds uit een rechthoek (4 pijlers) van 1½ steens metselwerk. Op deze fundering kwam de "voet" van Bentheimer steen die, in stukken, een lengte had van 120¼ voet. Uitgaande van het bovenstaande is het een eenbeukig gebouw geweest (dus zonder zijbeuken), dat bijna vierkant was en zal hebben bestaan uit vier gebinten.

G.A.B. Nijhuis.

LITERATUUR

1. M.G.E. van Harten-Fransen.
3 Eeuwen onderwijs in Borne en Zenderen, 1600-1900.
Borne 1995, p. 32 en 45.
2. G.A.B. Nijhuis.
Perikelen over en met schoolmeesters in Ootmarsum en omgeving.
In: Jaarboekje Ootmarsum 1997.
3. Rijksarchief Overijssel Zwolle 3.1 /3879.
4. Stadsarchief Oldenzaal OK 524.
5. Rijksarchief Overijssel Zwolle 269.1 /1939.9.
6. G.A.B. Nijhuis.
H.J. Bos als Kommissionär für den Absatz von Gildehauser Stein in der Twente.
In: Bentheimer Jahrbuch 1996, p. 89-98.
7. J.G. Groothengel, M.G.E. van Harten-Fransen.
Rond Horst en Hof te Borghende.
Vriendenkring van het Bussemakerhuis, Borne 1981.
8. Stadsarchief Oldenzaal OK 70.

VAN HOREN ZEGGEN...

Rangeerproblemen in Borne

Het was ver voor wereldoorlog II dat er bij het toenmalige station van Borne een stootblok stond dat nog al scheef was gaan staan door jarenlang gebruik. Aanvragen van de chef om het te mogen vervangen werden steeds afgewezen. Dit riep nogal wat ergernis op bij deze chef. Op een keer verzuchtte hij, in aanwezigheid van een van zijn rangeerders, "Het zou me een goede doos sigaren waard zijn als dat ding weg was". "Wat zei U?" zei de rangeerder. De chef herhaalde zijn uitspraak waarop de man zei: "U zei toch een doos **goede** sigaren?". "Ja" zei de chef. De omstanders voelden wat er zou gaan gebeuren.

Bij de volgende rangeerbeurt van de betreffende rangeerder stonden er velen naar diens verrichtingen te kijken. Nu was het zo, dat de machinist de instructie had dat hij bij het rangeren vaart moest meerderen zolang de rangeerder zijn arm omhoog hield. De machinist zette dus vaart en de rangeerder hield zijn hand omhoog. De snelheid van de trein nam toe tot hoger dan normaal en natuurlijk veel te laat liet de rangeerder zijn arm zakken. De wagon werd gelanceerd en botste met zo'n knal tegen het stootblok dat hij er dwars doorheen vloog. De wagon kwam in verticale positie tot stilstand tegen de wand van de aan het station vastgebouwde goederenloods.

De rangeerder kreeg "wegens onvoorzichtigheid" een boete van 25 cent, maar ook de sigaren van de chef!

Redactie.

DE POTKAMP

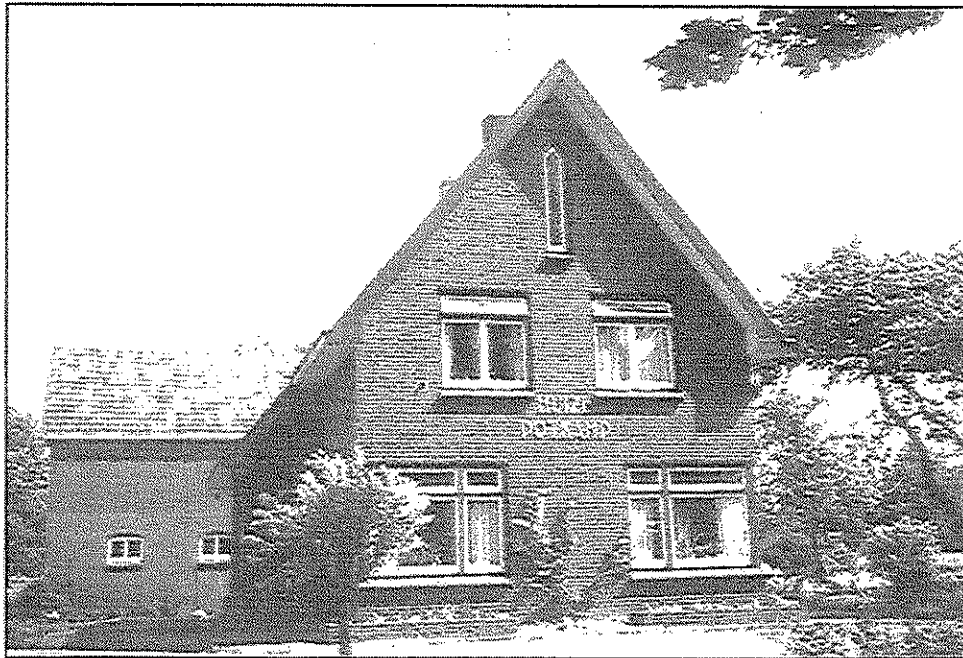
De Potkamp was gelegen nabij de Strovonder (= oude oversteekplaats) over de Bornsebeek ongeveer daar waar de Oude Bieffel begint. In het midden van de 17^e eeuw, in 1646, worden hier als bewoners genoemd de familie Lambert Potkamp en Geeske Beer met hun kinderen.

Geeske was een zuster van Anne Beer, de vrouw van Wolter Muller in herberg De Zwaan. Lambert en Geeske waren de ouders van de Eerwaarde Gerhardus Potkamp, pastoor en aarts priester te Lingen. In de tijd na de reformatie bezocht Gerhardus geregeld zijn moeder en zuster. Zijn vader was toen reeds overleden.

Pastoor Gerhardus Potkamp.

Als bewoners na de familie Potkamp zijn er mij enkelen bekend, n.l. in 1748 Wolter Muller met Aleida en de volgende kinderen boven de 10 jaren: Lambert Joost; Jan (beiden in Munsterland), Herman, Wilmine en Janna. (zouden zij familie zijn van de eerder genoemde Wolter Muller in De Zwaan?). Daarna Helena Remmers, nicht en oomzegger van Jan Wissink. Op 12 april 1796 erven Helena Remmers, haar broers en zusters, de halve Potkamp met 2 schepel land. Jan Wissink was n.l. op 3 maart daaraan voorafgaande, overleden. Vanaf wanneer weet ik niet, maar tot 1939 heeft de familie H. Zegger Engelbertink op De Potkamp gewoond, vanaf hier zijn zij n.l. naar Slootdorp in de Wieringermeer vertrokken.

Het huis De Potkamp is in 1936 door brand verwoest maar is daarna weer opgebouwd. De laatste bewoners waren de familie Luyerink en Jan (Janneman) van der Meiden. Voor enige tijd is het huis De Potkamp afgebroken.

M.G.E. van Harten-Fransen.

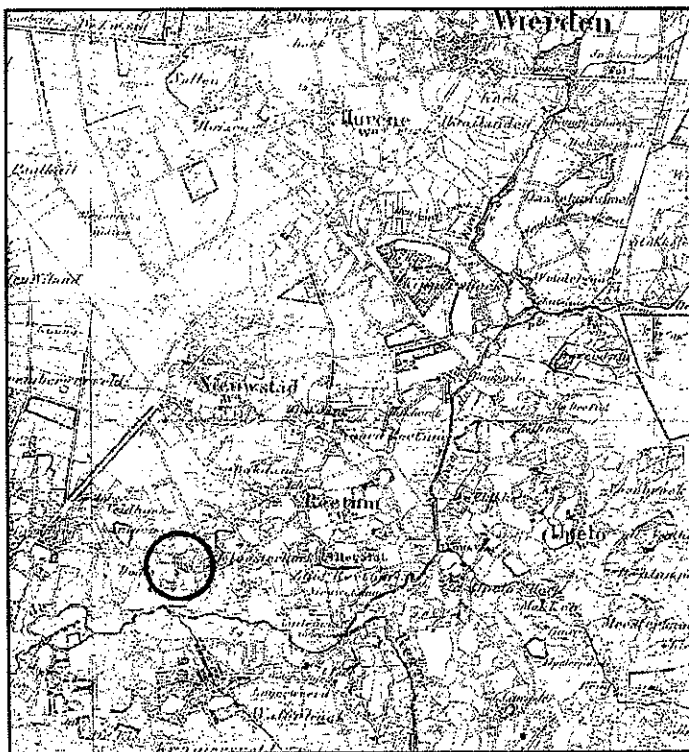
UIT DE FAMILIEKRONIEK WOOLDERINK 3

Nadere algemene, voor Twente belangrijke, gegevens uit de familiekroniek van Woolderink worden in deze artikelenserie behandeld. Thans wordt het hofhorige recht besproken.

Het Oude Woolderink is verdwenen in 1798

Als mensen op leeftijd komen, gaan ze het wat kalmer aan doen: je wordt wat ouder, je kunt niet alles meer en de meeste kinderen zijn de deur uit. Dat is vroeger niet anders geweest. In het Hofrecht van Twente zijn de rechten en plichten van de oude boer en boerin, als ze het erve “overdoen” aan de jonge generatie, nauwgezet omschreven. Ze hebben dan recht op de “lyftucht”, bestaande uit een klein boerderijtje en de opbrengst van één negende deel van het erve. Wel zijn ze verplicht om het “jonge stel” de gelegenheid te geven om een goede start te maken.

Van alle roerende goederen (karren, ploegen, kasten etc.) mogen ze het beste stuk meenemen naar de lyftucht, maar het op één na beste stuk moeten ze op de boerderij laten. Wat er niet is, hoeven ze niet te kopen, dat moest het jonge stel zelf maar doen. Tevens moet vóór de overdracht, het land bezaaid worden, maar als ze dat niet meer kunnen, moet binnen drie jaar het zaaizaad beschikbaar gesteld worden. Totdat aan deze verplichting voldaan is, zullen ze van de opbrengst van het erve niet meedelen.

De eerste keer dat het voor ons zeker is, dat er op het erve Woolderink een lyftuchthuis staat, weten we uit het vuurstedenregister van 1675. Er moet dan “vuurstedengeld” betaald worden, een belasting per plaats waar vuur gestookt wordt. In Rectum treffen we op het erve Gerrit Woolderink aan en daarnaast Roelof Woolderink op het Oude Woolderink, de lyftucht. Het Oude Woolderink is evenwel zeker van oudere datum.

De ligging van erve Woolderink op een kaart van ± 1850 aangegeven met een cirkel.

Ook na 1675 worden er nog regelmatig bewoners van het lyftuchthuis genoemd. Het komt ook voor dat de erfopvolger trouwt, maar dat de ouders nog niet meteen de boerderij overgeven. Het jonge stel begint dan op de lyftucht, die dan tijdelijk als “Jonge Woolderink” wordt aangeduid en na een aantal jaren wordt er dan gewisseld. De laatste keer dat de lyftucht van het Woolderink wordt genoemd is in de bouwaanvraag voor het nieuwe huis in 1798. Dat

is de boerderij die er nu nog staat. De verwalter landrentmeester van Twente vermeldt dat *het erve en woondershuis op het erve Woolderink in Rectum in zulk een gedelabreerde staat waren, dat ze niet langer zonder gevaar konden bewoond en gebruikt worden.*

Er zijn bouwkundige aanwijzingen dat het nieuwe huis geschikt is gemaakt voor dubbele bewoning. De lyftucht is dan niet langer nodig en spoedig nadien afgebroken. Op de oudste kadastrale kaart (circa 1820) komt het in elk geval niet meer voor. Wel herinneren veldnamen als "negendeelseweide" en "negendeelskamp" (ook aangeduid als "oudehuiskamp") aan de plek waar de lyftucht gelegen heeft. Het lyftuchtrecht wordt in het Hofrecht van Twente vermeld in artikel 19.

A 19

Als enyge hoffhoerighe luede / up des heren guedt
wonnende dat selve guedt willen / oeren / kynderen / oede
kynderen ofte anders / soe moghen sie daer off hebben
den neghendedeell / ofte lufftuecht / als van oldes gewest
is / des behoeren se wedder te lathen by den erve ofte
guede / van alles oeren bewechghelycken ghueden een
thet beste / dat sie hebben / en dat sie nycht en hebben / dat
synth sie nycht schuldigh te coepen / Ende sie sunts oick
schuldigh dat erve te beseyen met oeren zaede / ende
ingevalle / dat sie dat nycht doen en kennen / soe salt sie
dat seyst zaeth daer tho doen / bynnen dreen jaren / ende
solt van den lande nicht hebben / (e)er dat sie dat zeyelzaet
daer tho gedaen hebben

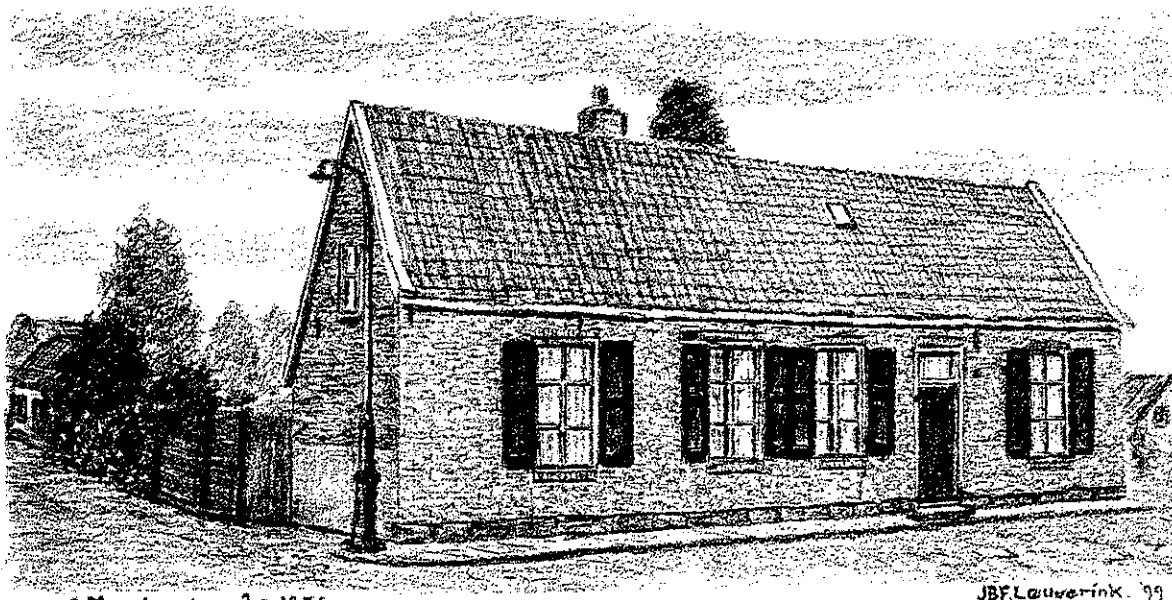
Als enyge hoffhoerighe luede / up des heren guedt wonnende datselve guedt willen avergheven / oeren kynderen ofte anders / soe moghen sie daer off holden den neghendedeell / ofte lufftuecht / als van oldes gewest is / des behoeren se wedder te lathen by den erve ofte guede / van alles oeren bewechghelycken ghueden een (het) beste / dat sie hebben / ende dat sie nycht en hebben / dat synth sie nycht schuldigh te coepen / Ende sie sunts oick schuldigh dat erve te beseyen met oeren zaede / ende ingevalle / dat sie dat nycht doen en kennen / soe salt sie dat seyst zaeth daer tho doen / bynnen dreen jaren / ende salt van den lande nicht hebben / (e)er dat sie dat zeyelzaet daer tho gedaen hebben.

Bovenstaande tekst is afkomstig uit de beschrijving van het Hofhorig Recht in Twente van 1662. De getranscribeerde tekst is, in het kader, toegevoegd.

H.A.M. Woolderink.

n Boer meait grös, de tied maakt der heui van

OOIT GESLOOPT 10

† Meestershoes? ± 1950

J.B.F. Leuwerink. '99

Op dit plaatje ziet U een woonhuis dat men in de 19de, mogelijk begin 20ste, eeuw waarschijnlijk wel “t Meestershoes” genoemd zal hebben. Het was gelegen aan de Brinkstraat, hoek Hambroickstraat. Het weggetje links, droeg de naam Lijkweg of zo men vroeger wel zei: “t Liekweggetje”. Daarna had het de naam Korte Dijkstraat en thans heet het Brinkstraat. In het Liekweggetje is ook het huisje van Tonia van ‘n Nachtwakers getekend.

Het huis aan de Brinkstraat heeft lang gediend als woonhuis voor onderwijzers die aan de eerste openbare school verbonden waren. De laatste onderwijzers die er woonden, waren respectievelijk A.L. Heymerickx en Th.H. Vernooy. In 1925 betrok Jhr. P.H. Stoop uit Didam, met zijn gezin, het huis. Ze bleven er wonen tot 1939. Daarna ging de familie B. Oude Wolbers, komende vanuit de klopjeswoningen, er wonen. Oude Wolbers woonde er tot de sloop van de woning in 1954, toen het pand plaats moest maken voor de daar te bouwen “Pellenhof”.

Met dank aan de heer B. Oude Wolbers voor het beschikbaar stellen van de foto die als basis voor bovenstaande tekening heeft gediend.

J.B.F. Leuwerink.

Waj kwiet bint is verhuusd van woar a-j 't loaten hebt noar woar a-j 't nich könt veenden

FIRMA LINTHORST, SCHILDERS TE BORNE

Aanleiding tot dit artikel.

Wij werden in de gelegenheid gesteld om een oud cahier van de firma Linthorst (lit. 1) te raadplegen. Hierin blijkt een vrij nauwgezet handgeschreven overzicht te staan van werkzaamheden die zijn uitgevoerd in de jaren 1883-1891. In de latere jaren van deze periode zijn de aantekeningen wat minder compleet maar ze blijven interessant. De werkzaamheden vertonen een zeer grote verscheidenheid. Hoewel, naast schilderen en behangen, nog wel tot na de tweede wereldoorlog b.v. ook vloerbedekking e.d. werd gelegd, zou je thans voor veel van de toen uitgevoerde karweitjes niet meer bij een schilder hoeven aan te kloppen. Al met al krijgt men via dit cahier een aardig inzicht in de dingen waarmee de gegoede burgerij zich in die jaren omringde. Enfin oordeelt U zelf naar aanleiding van het hierna volgende. Het cahier, waaruit al deze gegevens afkomstig zijn, is in het bezit van onze plaatsgenoot de Heer A.J. Linthorst, telg uit dit bekende schildersgeslacht.

L. Spanjaard 1883.	
Jan 2 ^e twee portretten in orde gemaakt	„ 25
aan den 9 ^{ten} 18 gewerkt Linthorst 8 1/2 uur	1. 10 ^h
aan lakken bijt kenken	„ 30
Febre een moysseleone mid geset broekast	„ 28
Maart aan glas geset broekast	„ 28
van den 19 ^{ten} 18 ^{ten} 24 gewerkt Linthorst 16 uur 2. 00	
van den 19 ^{ten} 18 ^{ten} 24 gewerkt Berinard 18 1/2 uur 2. 40 ^h	
aan spijkers	„ 20

Een fragment uit het cahier van Jan Linthorst.

Oorsprong van de firma.

In lit. 2 treffen we ene Jean (Jan) Linthorst aan, geboren in 1817 in Antwerpen, die als inwoner van Borne en als schilder te boek staat. Hij kan gezien worden als stichter van de schildersfirma van die naam in ons dorp. Het overzicht van personen wonende in Borne in het jaar 1850 (lit. 2) geeft voor Jan Linthorst twee adressen aan. Op kaart 7 is perceel 325 aangegeven (afgebroken in 1941) dat direct naast de Doopsgezinde kerk ligt aan de Ennekerdijk. Op pag. 16 van dit zelfde boek zien we dat daar ene Jan Hobbes woont. Hij is wever van beroep en staat als protestant genoteerd. Op pagina 52 wordt aangegeven dat hij slechts huurder is en dat perceel 324 er bij hoort en in eigendom wordt gehouden door Herman Felderhof. Jan Hobbes blijkt niet de enige bewoner van het pand op per-ceed 325 te zijn. Als medebewoners worden genoemd Johanna Hendrika Hobbekink (spinster; gehuwd), Johanna Hobbes (waarschijnlijk een dochter; ongehuwd), Maria Berendina Hobbes (eveneens waarschijnlijk een ongehuwde dochter), Jan Linthorst (schilder) en Willem Bramer (schilder). Uit gegevens in het gemeentearchief van Borne (GAB) blijkt dat hij hier in 1840 reeds ongehuwd woonde (Lit.3).

Op kaart 14 en pag. 32 en 70 vinden we bij perceel 443 verdere gegevens. Dit pand, gelegen aan de Nieuwstadstraat (nu Grotestraat) ongeveer tegenover de huidige RABO-bank, blijkt eigendom van slager Willem Prinsen. Ook hier wordt de dan nog ongehuwde Jan Linthorst als huurder genoemd samen met Berendina Veldhuis (geboren in 1824 in Markelo en gehuwd). De gegevens zijn wat verwarrend omdat Lit. 2, pag. 32 aangeeft dat Prinsen er toen gewoond lijkt te hebben en gebruik maakte van de stal achter het huis die slechts door het huis bereikbaar was! Een mogelijkheid is dat Linthorst hier inderdaad (in-)woonde en aan de Ennekerdijk zijn werkplaats had. Jan blijkt (Lit.3) op 18 augustus 1854 met Berendina Veldhuis te zijn gehuwd en hij woonde inderdaad Nieuwstadstraat 113.

Op pag 32 vinden we nog onder perceel 322 op de hoek van de Ennekerdijk en de Watertorenstraat (voorheen Brinkstraat en later Deurningeweg) dat hier ene Gerrit op de Woerd woonde (het huis was van de Doopsgezinde armenzorg). Nadrukkelijk staat er bij dat **daarna** pas schilder Jan Linthorst hier kwam te wonen, overigens zonder dat een jaartal wordt genoemd. Het moet echter na 1850 zijn geweest.

Als we het overzicht van 1930 in hetzelfde boek raadplegen, blijkt dat op perceel 322 (waar Marten Linthorst als schilder en eigenaar wordt opgevoerd) een respectabel aantal mensen woont. Genoemd worden de fam. Brand-Linthorst met 2 kinderen, Joh. Morskiefte en het gezin M. Linthorst-Kortman met 3 kinderen. Kennelijk is het schildersbedrijf nu definitief op deze plaats gevestigd.

Het pand van Linthorst aan de Ennekerdijk.

Het cahier.

Het overzicht in het cahier vangt aan in januari 1883 met werkzaamheden hoofdzakelijk uitgevoerd in en om de woonhuizen van verschillende leden van de fam. Spanjaard. Uit de opgesomde werkzaamheden blijkt, dat er veel meer werd gedaan dan schilderen alleen. Sterker nog, veel werkzaamheden hebben vaak weinig of niets met het tegenwoordige werk van een schilder van doen! Zo werden schilderijen *in orde gemaakt* en een vloerkleed gemaakt. Er wordt zelfs

gewag gemaakt van het uitkloppen van tapijten en er werden gordijnen gewassen! Ook het inzetten van een ruit in het rijtuig of een lantaarn komt voor, evenals het verstellen van een matras! Het zetten van een ruit in de schoolkamer en de Meesterskamer duidt op privé les.

De werkzaamheden.

Bij de opsomming van hierna volgende werkzaamheden zijn niet altijd de aantallen die in het cahier voorkomen genoemd. Dit omdat dezelfde dingen zich vaak herhalen bij de verschillende klanten. Geprobeerd wordt een min of meer compleet overzicht te geven van de grote variatie in te schilderen of te repareren dingen. Ter verbetering van de leesbaarheid zullen we ze splitsen in zaken voor binnen en buiten de woonhuizen.

We beginnen met binnen: Op een bepaald moment worden 3 deurkleedjes gemaakt (gerepareerd?), een vloerkleed gemaakt, twee tapijten gemaakt, twee strijkplanken bekleed, een voettrapje bekleed, een loper gerepareerd, gordijnen gemaakt voor de bedstee, twee tochtlatten gemaakt, drie *waschtafelbakken* beschilderd, een zitting in een vensterbank bekleed (een echte **vensterbank** dus!), meubelgordijnen gemaakt (=gordijnen die opgetrokken kunnen worden), gordijnen opgehangen, een springveren matras nieuw gemaakt, een peluw gemaakt, nieuwe zijstukken voor een ledikant gemaakt, twee paar ledikantbehangsels gerepareerd, een wieg bekleed, een stoelzitting bekleed, een vliegenkast gemaakt (aan te nemen valt dat hier een kast wordt bedoeld om bepaalde waren vrij van vliegen te kunnen bewaren), enkele landkaarten opgeplakt, behangen, een kachel gezwart, een kachel gebronsd, een bank geverfd, stoelen en tafels geverfd en een sponning gezinkt(!).

Ook werden er naast het normale schilderwerk in de woningen nog allerlei dingen geverfd. Daaronder zijn een tafeltje, enkele stoeltjes, een schoolbord, een lezenaar, twee emmers, een sla-emmer, een akertje (kleine emmer), een vuilnisblik, een waterkan, een *waschtafel*, een schoorsteen (van binnen), enkele theeblaadjes, een lepelkistje, een theepot, een kapstok, een bloemenbak, bloemenplankjes, een bad, een voetbad, een badmand, enkele wasmanden, een linnenkast, een zoutbak, een voetbak, een kruidendoos, een kruidenkastje, enkele horren, een nachtlichtje, een borstelstandaardje, een koffer, een ledikant, een wieg, twee kinderstoelen, een sekreetbril (=toiletbril, waarvan er een enkele keer twee worden geverfd (dit duidt er op dat het betreffende huis zelfs meer dan een sekreet had!)), een turfbak, enkele beeldjes, een duivenkooi, een stommeknecht (=licht verplaatsbaar tafeltje) terwijl er 2 kandelaars en een lamp werden gebronsd en de engelen van de klok verguld alsmede twee kannetjes. Ook werden wel eens boekjes gezilverbronsd of gegoudbronsd.

We vervolgen met het verfwerk buiten: een vuilnisemmer, een gieter, een tuinkast, een bloemenkast, een tuinbank, een vlaggestok, een bak, een kruiwagen, een kippenhok, een vogelkast, zeven ijzeren hekken en enkele jaloezieën.

Opvallend is het zeer grote aantal keren dat hier of daar een ruit ingezet moet worden. Zo zeer zelfs dat men zich afvraagt of het glas in die tijd van zo'n slechte kwaliteit was... Ook het gereed maken van schilderijen en familieportretten, komt vrij veel voor, evenals *spiegels in orde gemaakt* (d.w.z. glas of spiegel vernieuwd of aangebracht).

Gebruikte materialen.

Een grote verscheidenheid aan gebruikte materialen gaat aan ons voorbij. Zo zijn er verfsoorten in vele kleuren, grondverf, vloerlak, traplak, vernis, terpentijn, witkalk, glas, stopverf, menie, vuurlak, plamuur, gips, schuurpapier, loodwit, porseleinwit, marmerverf, puimsteen, kwasten (vernieuwing nodig door *slijtazie*), maaskalk, olie, meubelolie (0,5 oort = ± 0,5 liter), zwavel (voor de broeikas), grondpapier (=onderlaag voor behang), paardehaar en koperen, zinken en gewone spijkers. Uit overlevering weten we dat Linthorst een kar gebruikte met op de zijschotten het opschrift: "M. Linthorst en Zonen".

De klanten.

Naast de Spanjaards als privé personen, worden als andere klanten o.a. genoemd: Fauht, Frost, D. Barnevelt, de Stoomfabriek van Spanjaard (hier werd eens 65 uur gebruikt om de weverij schoon te maken, ook werden er soms kisten "genommerd" en lantaarns geverfd), Morsselt Tigchelwerk, woningen op het Tigchelwerk, de damastfabriek (Spanjaard; ruiten geplaatst), het koetshuis (Spanjaard; een span geverfd en wagenzeilen gemaakt), het pakhuis (Spanjaard; o.a. kisten *genommerd*). Ook de *Joodenkerk* (=de Synagoge) wordt genoemd, waar ruiten worden ingezet en waar wordt gewit. Daarnaast blijkt ook de pastorie door Linthorst onderhouden te worden. Hier wordt overigens vrijwel uitsluitend geverfd. Het verfwerk voor het postkantoor wordt in opdracht van de gemeente in 1888 ook ter hand genomen. Ook Dikkers behoort vanaf 1888 tot de klantenkring, er wordt dan voornamelijk gewoon schilderwerk uitgevoerd. Zo ook voor de firma Spanjaard Troost en Berendzen. De Rederijkers te Borne laten Linthorst in 1889 schilderen en behangen. Verder ook Lievenboom, F. Knoef, Berendsen, Hinsbergen, Vosseveld, Homan (bakker) en J. Spanjaard. Bij al deze nieuwe klanten is verven en behangen, al dan niet op bespanningen, de hoofdzaak van de werkzaamheden. Het bedrijf is een echt schildersbedrijf geworden...

Firma Spanjaard Stoomfabriek			
van 1 tot 6	gewerkt	Bernard	40 uur
van 1 tot 6	gewerkt	Marken	39 uur
van 8 tot 13	"	"	59 uur
van 8 tot 13	"	Bernard	56 uur
van 15 tot 20	"	"	60 uur
van 15 tot 20	"	Marken	24 uur
van 22 tot 27	"	Bernard	60 uur
van 22 tot 27	"	Linthorst	48 uur
van 22 tot 27	"	Marken	40 uur

Ook de fabriek van Spanjaard was klant...

Rekeningen.

Niet gedateerd komt in het cahier een kladje van een briefje voor (aan een niet nader te noemen klant) waarin de Weduwe Janna Linthorst-ter Weer (naaister) verzoekt om het voldoen van een rekening die reeds 3 jaren eerder werd aangeboden! Niet iedereen was dus even goed van betalen. Ondanks de grote periode tussen de aanbieding van de rekening en deze herinnering, is

het verbazingwekkend te zien hoe beleefd en onderdanig het taalgebruik in de brief blijft. Zo wordt er "*vriendelijk verzocht mee te willen werken door de rekening te willen voldoen*". Verder wordt er ondertekend met "*de meeste eerbied en hoogachting*"...

Personeel.

Vaak wordt in het cahier aangegeven dat de werkzaamheden zijn uitgevoerd door Jean/Jan(I) Linthorst (1817-1884). Deze wordt de eerste tijd afgewisseld met Bernard, Bramer of Marten, kennelijk knechten of hulpjes van Linthorst. Eenmaal wordt nadrukkelijk *de knecht* genoemd; tweemaal knecht Jan (Annink), die later slechts aangeduid wordt met Jan of knecht. Bernard en Jan(II) blijken twee zonen van Marten te zijn. Jan(II) zet later de zaak voort. Bramer is denkkelijk de man die met Jan(I) Linthorst in hetzelfde huis woonde aan de Ennekerdijk.

Het lijkt erop dat vooral het voorjaar en meer speciaal de maanden maart, april en mei relatief druk waren. Er worden dan vaak andere namen van personeelsleden genoemd die dan na enkele maanden weer verdwijnen. Zo wordt er 1885 ook ene Dirk genoemd en vanaf september 1885 zien we ook Frans in het cahier verschijnen. Na de komst van Frans wordt knecht Jan een tijdje niet meer genoemd. Later echter is hij, naast Frans, weer present. Verder komen we nog ene Smid tegen en een Wolterinck, Wolters, Groothand en Gerhard. Daarnaast zien we in 1888 Bramer weer ten tonele verschijnen die we eerder, in 1883 reeds hadden gezien. Ook een zekere Herman is korte tijd van de partij. In elk geval, gezien de grote diversiteit in de werkzaamheden die werden uitgevoerd, moeten het wel mensen zijn geweest die van alle markten thuis waren, mensen met gouden handen! En dat alles tegen een door het schildersbedrijf in rekening gebracht uurloon van 13 cent!!

F.J. van Capelleveen.

Literatuur:

1. Cahier schildersbedrijf Linthorst.
Handgeschreven overzicht der werkzaamheden over de jaren 1883 - 1891.
2. J.G. Groothengel en M.G.E. van Harten-Fransen
Rond Horst en Hof te Borghende.
Uitgave: Vriendenkring Bussemakerhuis, No. 3, Borne 1981.
3. GAB

De mode is zo lillijk, dat ze al joar veraanderd mot wörden

BORNE IN DE JAREN TWINTIG 2

We vervolgen de tekst in de gids van de "V.V." Borne van rond 1923 met een uitstapje naar Het Weleveld en komen zo in de Oude Kerk terecht. We lezen:

Nauw verbonden met de geschiedenis van Borne is die van het huis Weleveld, een oude havezathe (kasteel) gelegen aan de Oude Beek in de buurtschap Zenderen. Dit huis, gesticht in 1307, werd bewoond door de machtige en rijke Heeren van Weleveld, die in vroeger tijd als koningen over Twente regeerden en daarom ook in Borne in de eerste plaats de lakens uitdeelden. Achtereenvolgens werd het huis Weleveld bewoond door de geslachten Weleveld, Scheele en Hambroick. Het huis is reeds lang verdwenen; van de dubbele grachten, die met de beek in verbinding stonden, zijn nog resten te zien. Onder de Heeren van Weleveld zijn mannen van betekenis geweest, die ook in onze Vaderlandsche historie een rol hebben gespeeld. Zoo was Radboud Herman Scheele in 1651 afgevaardigde ter Grootte Vergadering in Den Haag. Hij was aanhanger van Johan de Witt en verzette zich met hand en tand tegen de verheffing van Willem III tot stadhouder.

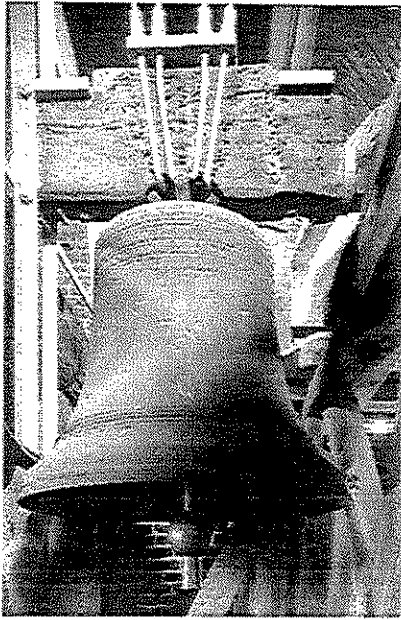
Nadat het huis Weleveld in 1804 was afgebroken, kwam het landgoed door koop in handen van de familie Dikkers.

Detail van de kaart Hottinger uit 1783.

Na een veiling in 1908 werd het landgoed eigendom van Catharina Magdalena ten Cate, die gehuwd was met J. Hänisch. Zij schonk het aan haar zoon mr Hendrik Hänisch ten Cate in wiens familie het goed zich nog steeds bevindt. De grachten rond de oude huisplaats zijn in 1994 in ere hersteld, evenals de verbinding met de beek. De huisplaats zelf, is toen door een dam verbonden met het omliggende terrein. Van de gevonden stenen huisresten is een muurtje gebouwd, opdat deze resten niet verloren gaan.

Ook de kerkelijke geschiedenis gewaagd van de Heeren van Weleveld. In 1518 was het Christoffel Scheele, die de Hervorming in Borne invoerde. (Dit jaartal is onjuist; waarschijnlijk moet dit 1556 zijn, het jaar waarin Christoffel, door boedelscheiding, het Weleveld in zijn bezit kreeg). In de kerk hadden de Heeren van Weleveld hun eeregestoelte; bij de verkiezing van pastoor of domine hadden ze een beslissende stem; hun afgestorvenen werden bijgezet in den grafkelder binnen de muren van de tegenwoordige Ned. Herv. Kerk, waar thans nog grafstenen hun naam vermelden.

In den toren der kerk hangen drie groote klokken, rijk versierd. Het zijn prachtstukken van goetwerk, gegoten door de gebroeders Hemony, zoals uit het opschrift blijkt. Twee ervan werden door Goossen Heidenrick Scheele in 1646 en 1676 aan de kerk ten geschenke gegeven. En nu nog, eeuwen daarna, roept de groote klok elken Zondag onvermoeid de gelo-

vigen ter kerke en in den Kerstnacht beieren ze in koor en verkondigen de wereld de geboorte van Christus. Ook de kerk met de toren verdienen een nadere beschouwing.

De beschrijving van de Oude Kerk als geheel is vrij lang. Daarom zullen we daar in een volgende aflevering verder op ingaan.

De klok in de N.H. Kerk van "Gossen Heiderich Schele tot Welvelt ende Vennebrugge" uit 1676.

Chroniqueur.

Geneen is zo riek of he hef aandere leu neudig

De watermölle

*De oale watermölle steet
Steet stille an de raand
An 't water van de smalle bek
Bie oons in Tweentelaand.*

*De oale eeken ruusket wat
En speegelt in de bek
Net as het rustend waterrad
En 't oale boerenhek.*

*En stao 'j doar op dat stukske grond
Weert dan mer bes tevreen
Da 'j hier nog weerkt, da 'j hier nog wont
Da 'j hier nog meens könt ween.*

Jan Kleinman.

NOORDMOLEN 199 v.c.

MONUMENT 11

nen bewonderen. Waar geldgebrek al niet goed voor is...

Nadat er vanaf 1715 op De Kolk in Hertme gekerkt werd, in wat tot nu toe de pastorie, heet en wat toen een kleine kapel was, werd in 1902 de huidige kerk gebouwd. Deze kwam in 1903 gereed en werd toen in gebruik genomen.

Een en ander ging niet zo gemakkelijk als het lijkt, want door geldgebrek werden de plannen steeds bijgesteld. Wolter ter Riele, de architect, had het er maar druk mee om steeds alle bezuinigingen in zijn ontwerp te verwerken.

De eerder geplande nieuwe pastorie werd in elk geval geschrapt. Het is hierdoor dat we de mooie oude, met riet gedekte, pastorie ook nu nog kunnen bewonderen.

De kerktoren is in 1991 nog door groot onderhoud bijgewerkt en kan dus, evenals de kerk zelf naar wij hopen, nog jaren mee. Grote bekendheid geniet de permanente voorziening van de kersstal die door pastoor Veeger (pastoor van 1952 - 1972) werd verwezenlijkt.

UIT HET AANTEKENBOEK VAN J.B. SCHOEMAKER 1

Behalve een rekeningenboek liet dokter Schoemaker (∞ 1799; † 1879) ook een aantekenboek na. Het boek begint in 1848 en loopt door tot 1875. Enige van de aantekeningen in het dagboek komen in deze kleine artikelenreeks aan de orde.

Inleiding

Op vrijdag 24 september 1999, heeft in het Bussemakerhuis in Borne, de aanbidding plaatsgehad van het boek "Jan Bernard Schoemaker, een Twentse heelmeeester in de negentiende eeuw. Het eerste exemplaar werd, namens de werkgroep, door Hans Leuverink aangeboden aan Mw. A.L.P. Schoemaker, een kleinkind van dokter Schoemaker.

De werkgroep die het boekje voorbereide bestond uit de heren Jan ter Beke, Arthur Fuldauer, André Hottenhuis, Gé Nijkamp, Ben Thüss, Henk Woolderink Hans Leuverink. Zeno Kolks leverde een tekstbijdrage. De gegevens komen uit diverse bronnen, waaronder het aantekeningenboek van de dokter. Ook zijn rekeningenboek (in het bezit van het Gemeentearchief) en een door hem bijgehouden receptenboek zijn hiertoe geraadpleegd. Verder werd gebruik gemaakt van het boek "Borne en haar bewoners uit vroeger jaren" samengesteld door B.W.M. Immerman en H.J. Ellenbroek dat ontstond op basis van een artikelenreeks in het weekblad "De Wegwijzer", welke reeks deels steunde op eerder werk van drs G.P. ter Braak en op gegevens uit het gemeentearchief.

Een beschrijving van de Hemelhorst in het Jaarboek Twente van 1970, door G.J. ten Voorde was eveneens een bron. Verder werden diverse gegevens en foto's verkregen van verschillende Borenaren met name Jo Immerman-Busschers, Susan Morsselt-Knuif, Nel Rientjes-Knoef, Wilhelmiën Olde Egberink en Jo Scholten-Olde Egberink. Verder de fam. H. Olde Egberink van de Hemelhorst en de heren Ben Schoemaker, Hennie Velner, Jan Kolner, Jan Immerman, A. Koning (uit Goor) en Ru Stoop.

Niet alle gegevens konden binnen het kader van het boekje worden gebruikt al waren ze toch vermeldenswaard. Om die reden is het plan opgevat om een keuze uit deze gegevens in BOORN en BOERSCHOP op te nemen. Vanaf het volgende nummer van ons blad kunt u dan ook enkele afleveringen van deze nog niet verwerkte gegevens verwachten.

Laten we beginnen met een korte beschrijving van het aantekeningenboek (dagboek). Het 177 bladzijden tellende boek, waarvan een kleine 100 door de dokter beschreven zijn, bevat ook nog zo'n 40 pagina's beschreven door zijn kleindochter Maria. Maria heeft het boek ook als dagboek gebruikt, toegespitst op de oorlogsjaren '40-'45. Ook hiervan zullen we enkele facetten in BOORN en BOERSCHOP opnemen. Daarbij zullen we het in de komende afleveringen o.a. ook hebben over de trein met evacuees uit Limburg, met mensen uit Roermond, Maasdriel en Swalmen, die op vrijdag 9 februari 1945 in Borne stond.

Het in 1848 door de dokter aangelegde boek, met zijn perkamenten koft heeft als opschrift: "Vicarieboek (Gerrit?) Nijhof" en bevindt zich, gezien de leeftijd ervan, in redelijke staat. Laten we, als aflevering 2, beginnen met de tekst van folio 92, waar de dokter een overzicht geeft van zaken die betrekking hebben op zijn vader en diens gezin.

J.B.F. Leuverink.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Bestuur

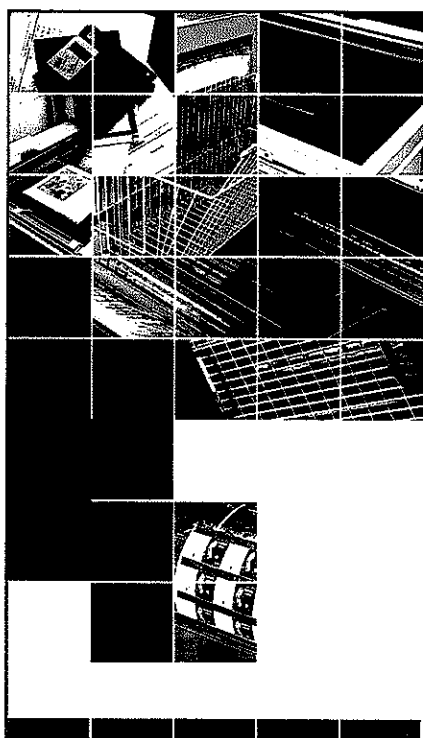
Het bestuur deelt mede dat onze secretaris, Jan Velner, wegens het aanvaarden van een baan in het westen van het land, heeft gemeld zijn functie te moeten neerleggen. Hoewel dat voor de vereniging een groot verlies is, willen wij hem toch vanaf deze plaats bedanken voor het vele en goede werk dat hij voor onze vereniging heeft gedaan. Wij wensen hem veel succes toe in zijn nieuwe werkring!

Nieuwe leden

Mw J. Vis, Borne.

Hr W.M.M. Menheere, Borne.

Wij wensen hen een prettig lidmaatschap van onze vereniging toe en hopen hen op onze verenigingsavonden te mogen ontmoeten.

Familiedrukwerk?

Gaat het u om huwelijkskaarten,
uitnodigingskaarten, visitekaartjes of geboortekaartjes
of om privé-briefpapier met enveloppen?
Voor reclame- en handelsdrukwerk
bent u bij ons óók aan het goede adres!

Natuurlijk,
goed verzorgd drukwerk
is ons visitekaartje!

HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelsstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon: (053) 572 17 77 - Telefax: (053) 572 62 75

Gedichtje, gelezen voor U in De Mars van november 1979:

In Borne nam een deftig' pauw
't Met de manieren niet zo nauw
Want na 't diner liet deze stoer
Altijd een forse hereboer.

Marius.